

**TÜRKİYE'DEKİ HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARINA
SİYASİ KÜLTÜR VE DEMOKRASİ EKSENLİ BİR YAKLAŞIM**

Dr. Köksal ŞAHİN

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ksahin@sakarya.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmadaki temel amaç işleyiş, istikrar ve demokratikleşme gibi açılardan Türkiye için en uygun hükümet sistemi hususunda bir öneride bulunabilmektir. Bu doğrultudaki analizler esas olarak Türkiye'deki tarihsel arka plan, Türk siyasi kültürü ve siyasi partilere ait genel örgütsel özelliklerden hareketle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın başlıca problemiği olarak ise; Türkiye'de hükümet sisteminde değişiklik yapılması doğrultusundaki tartışmaların son yıllarda giderek yoğunlaşmasından bahsedilebilir. Temel amaç ve belirtilen problematik doğrultusunda cevabı aranan başlıca sorular; "Hükümet sistemi kavramının ne anlama geldiği?", "Demokratik hükümet sistemlerinin başlıca özelliklerinin neler olduğu?", "Türkiye'de modernleşme süreciyle birlikte hükümet sistemi hususundaki tarihsel akışın ne şekilde gerçekleştiği?" ve "Türk siyasal kültürü ve parti sisteminde hükümet sisteminin işleyişi açısından etkili olabilecek başlıca özelliklerin neler olduğu?" gibi hususlar olmuştur. Betimleyici metodun kullanıldığı çalışma neticesinde ulaşılan başlıca sonuçları ise; Türk siyasi hayatında etkili olan; uzlaşmacılığın zayıflığı, kutuplaşma, çoğunlukçuluk gibi kültürel özellikler ve siyasi partilerin işleyişinde belirleyici olan örgütsel özelliklerden dolayı başkanlık sisteminin işlevsellik ve demokratik gelişme gibi açılardan ülkemiz açısından riskler içerdiği, başkanlık sisteminin en başarılı örneği kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uygulamadan hareketle bu sistemin demokratik bilince sahip kamuoyu ve sınırlı devlet kurumsallaşmasının yüksek olduğu bir ortamı gerektirdiği, demokrasiyi sürdürme ve geliştirme noktasında en güçlü hükümet sistemi olarak parlamentarizmin ön plana çıktığı ve Türkiye'nin bir asrı aşan birikime sahip olduğu parlamentarizmden hareketle hükümet sistemini revize ederek (rasyonelleştirerek) bu konuda en az eksiye ulaşabileceği şeklinde ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Hükümet Sistemi, Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistem, Siyasi Kutuplaşma, Siyasi Kültür*

A POLITICAL CULTURE AND DEMOCRACY BASED APPROACH TO GOVERNMENT SYSTEM DISCUSSIONS IN TURKEY

ABSTRACT

The main purpose of the current study is to make a suggestion about the most suitable government system for Turkey from the perspectives such as functioning, stability and democratization. The analyses, made mainly from the above-mentioned perspectives, were carried out based on historical background in Turkey, Turkish political culture and general organizational features related to political parties in Turkey. The essential problem setting of this study is that the arguments about changing government system in Turkey have increased gradually in recent years. Depending on the main purpose and essential problem setting of this research, the following questions were tried to be answered: “What’s the meaning of government system concept?”, “What are primary features of democratic government systems?”, “How did historical flow change about government system with modernization process in Turkey?” and “What are major features which can be effective from the point of government system functioning in Turkish political culture and party system?”. The main results of the study basing on descriptive method are as follows: a) Presidential system includes some risks for our country from the perspectives of functionality and democratic development due to cultural features such as pluralism, polarization and weakness of conventionalism and organizational features being decisive in functioning of political parties in Turkish political context; b) With reference to the application in U.S.A. which is accepted as the best sample of presidential system, presidential system requires people having democratic awareness and an environment in which limited state institutionalization is high, c) Parliamentarism comes into prominence as the most powerful government system with regard to maintaining and developing democracy and Turkey can reach at optimal level of democracy by revising (rationalizing) its government system with reference to parliamentarism in which Turkey has experience for more than a century.

Key Words: *Turkey, Government system, Presidential system, Parliamentary system, Political polarization, Political culture*

1-Giriş

Siyasal sistem kapsamındaki en hayati unsur olarak hükümet sisteminden bahsedilebilir. Zira hükümet sistemi devletin temel organları olan; yasama, yürütme ve yargının işleyişleri ve siyasi sistem içinde sahip olacakları konuma yönelik anayasal tercihler neticesinde ortaya çıkan bir mekanizmadır. Bu tercihler neticesinde bir toplumdaki en yetkili güç olan siyasi iktidarın kim tarafından kullanılacağı, bu iktidarın sınırlılık düzeyinin ne oranda olacağı, yasama yürütme ve yargı güçlerinden hangisinin siyasi sistemin işleyişinde ön planda (merkezi konumda) bulunacağı gibi sorular cevaplanmaktadır. Yine bir siyasi sistemin başlıca yapıtaşları olan; parti sistemi ve seçim sistemiyle, ülkedeki siyasi toplumsallaşmanın niteliği de (demokratik ya da totaliter olma vb.) hükümet sistemi tercihi ile yakından alakalı olan hususlardır.

Hükümet sisteminin biçimlenmesinde ise “Kuvvetler Ayrılığı” prensibi adeta bir mihenk taşı konumundadır. Siyasi sistemin dizaynında bu prensibe yer verilip verilmemesi ya da kuvvetler ayrılığının ne oranda olacağına dair karar (katılık / yumuşaklık) farklı modelleri de beraberinde getirmektedir. Eğer kurucu iktidar yasama, yürütme ve yargının tesisi noktasında kuvvetler ayrılığı ilkesinden hareket ederse “sınırlı iktidar” ve “hukuk devleti” gibi ilkeler hükümet sisteminin temel taşları arasına girmekte ve siyasi sistem demokratikleşme doğrultusunda bir evrim yaşayabilmektedir. İşte “Parlamentarizm”, “Başkanlık” ve bu ikisinin bir sentezi niteliğinde olan “Yarı-Başkanlık” hükümet sistemleri kuvvetler ayrılığı ilkesinden hareketle geliştirilen ve demokratik olarak nitelenen sistemlerdir.¹ Türkiye'nin bir buçuk asıra yaklaşan

¹ “Kuvvetler Birliği” esas alınarak oluşturulan hükümet sistemi modelleri de mevcuttur. Bu sistemlerin en bilinenleri diktatörlük kapsamında ele alınan “Totalitarizm” ve “Otoriterizm” dir (Türköne, 2007a; 174-177). Teorik arka planında J.J. Rousseau'nun fikirlerinin olduğu; yasama, yürütme ve yargı güçlerini halkın seçtiği parlamento da toplayan “Meclis Hükümeti Sistemi” ise, demokratik bir öz taşımasına karşın, kuvvetler birliğine dayanması ve sınırlandırılması zor bir siyasi iktidara yol açtığından dolayı daha çok demokratik olmayan sistemler kapsamında ele alınmaktadır.

modernleşme serüvenine göz atıldığında hükümet sistemi noktasındaki akışın bunlardan parlamentarizm doğrultusunda gerçekleştiği görülecektir (Turan, 2005: 113). İngiltere orjinli olan parlamentarizm bilinen en eski demokratik hükümet sistemidir ve dünyadaki birçok ülkenin demokratik rejimle tanışması bu sistem dâhilinde olmuştur.

Önemli bir parlamentarizm tecrübesine sahip olan Türkiye’de “Başkanlık” ve “Yarı-Başkanlık” hükümet sistemleri de bir alternatif model olarak zaman zaman gündeme gelmektedir. Bunlardan başkanlık sistemi, yarı- başkanlığa nazaran daha popüler bir öneri konumundadır. Bu sistemin ülkemizde ciddi manada tartışılması ilk defa 1982 Anayasasını hazırlamakla görevli olan Kurucu Meclis’te (Danışma Meclisi) olmuştur (Yazıcı, 2005: 125). Ardından Cumhurbaşkanlıkları döneminde 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel başkanlık sistemini bir öneri olarak gündeme taşımışlardır (Turan, 2005: 119,120). Kamuoyunda yankı bulmayan bu önerilerin gerekçesi Türkiye’de sıkça görülen koalisyon hükümetlerinden kaynaklanan istikrarsızlık ortamıdır. Anlaşılmaktadır ki yetmişli ve doksanlı yılların Türkiye’sinde partiler arası ittifaklar uzun soluklu olamadığı için etkisiz ve istikrarsız hükümetler söz konusu olmuş; bunun neticesinde gerek seksenlerin başında ve gerekse doksanlı yıllarda siyasal partilerin değil de seçilmiş kişilerin yönetimine dayalı hükümet sistemleri ilgi odağı haline gelmiştir.

Başkanlık Sisteminin kamuoyu gündemine yerleşmesi ise 2002 yılından bu yana ülkeyi yönetmekte olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) bu konudaki çıkışları ile olmuştur. Bu periyotta 2007 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi esasının kabul edilmesi ve ardından yeni anayasa yapma çalışmalarının başlatılması da hükümet sistemi konusunu sıcak tutan siyasi gelişmelerdir. Yaklaşık 12 yıldır tek parti hükümeti olarak siyasal iktidar mevkiinde olan AKP; yürütme fonksiyonunu hızlandırma isteği ve Türkiye’nin siyasi gelenekleriyle sosyal yapısına daha uygun olduğu yaklaşımıyla bu konuyu tartışmaya

açmıştır.² Ancak hemen her siyasal süreçte olduğu gibi hükümet sistemi tartışmasında da ülkede bir bölünme yaşanmış ve parlamentarizmin devamından yana olan bir karşı blok oluşmuştur. Bu bloğun esas itibariyle başkanlık ve yarı-başkanlık gibi kişi odaklı sistemlerin; asıl olarak demokratik insan sayısının fazla, çoğulcu toplum yapısının ve uzlaşmacı kültürün yerleşik olduğu toplumlarda yürütülebileceği tezinden hareket ettiğini söylemek mümkündür. Yine başkanlık sisteminin etkin yargı, federalizm ve iki partili sistem gibi kendine has özellikler gerektirdiği, hatta Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) has bir sistem olduğu görüşü de bu kesimdekiler tarafından sıkça dillendirilmektedir. Önerileri ise Türkiye'nin yüz yıllık tecrübesinden vazgeçmemesi, elde ettiği birikimden hareketle parlamentarizm çerçevesinde hükümet sistemindeki aksaklıkları giderecek düzenlemelerin gerçekleştirilmesi şeklindedir.

Hükümet sistemi siyasal bir tercihtir. Akademik çalışmalar ise doğası gereği rasyonelliğe önem vererek bilimsel bilgilerden hareketle yol gösterici nitelikte olmaktadır. İşte bu çalışmada amaçlanan Türk siyasal kültürü ve parti sistemindeki özellikleri dikkate alarak hükümet sistemi noktasında bir öneri de bulunabilmektir. Parlamentarizm, başkanlık ve yarı-başkanlığın her biri kendine has özelliklere sahip sistemlerdir. Bu modellerin eleştiriye açık zayıf yönleri ile siyasal kültüre ait özellikleri yan yana getirmek en az eksiyi önerme noktasında faydalı olabilir. İşte bu doğrultuda çalışmanın akışı; hükümet sistemi kavramını somutlaştırmak, demokratik hükümet sistemlerini mercek altına almak, hükümet sistemleri bağlamında Türkiye'deki tarihsel arka plana göz atmak, Türkiye'deki siyasal kültür ve siyasal partilere ait özelliklerden

² Önceleri bir öneri olan başkanlık sistemine geçiş zamanla AKP için bir hedef haline gelmiş, hatta kamuoyunda "Türk Tipi Başkanlık Önerisi" olarak adlandırılan bir çalışma yeni anayasa yapımı için kurulan TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonuna öneri olarak sunulmuştur (Ntvmsnbc, 2007). Bu arada Türkiye'de entelektüel düzeyde başkanlık sistemine geçilmesine sıcak bakanların; bu sistemin hem daha güçlü bir yürütme hem de daha güçlü bir yasamaya yol açacağı şeklinde ikili bir avantajdan bahsettikleri de belirtilmelidir. Buna göre; başkanlık sistemine geçildiği takdirde güçlü ve istikrarlı bir yürütme ile yasa yapma ve denetleme işlevini daha bağımsız yerine getirecek bir yasama gücü ortaya çıkacaktır (Özbudun, 2005: 106).

hareketle hükümet sistemine etki edebilecek başlıca çevresel faktörlere yönelmek şeklinde olmuştur.

2-“Siyasal Sistem” – “Hükümet Sistemi”

Hükümet sistemi konusunda sağlıklı tartışmalar yapabilmek için öncelikle “Siyasal Sistem” kavramını ele almak faydalı olabilir. Zira hükümet sistemi siyasal sistemin bir parçası olmasına rağmen çoğu kez siyasal sistemle karıştırılmakta ya da aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu yüzden her iki kavramı yakın plana alarak aralarındaki bağlantıyı ortaya koymak hükümet sistemi konusunu somutlaştırma adına doğru bir başlangıç olabilir.

Öncelikle toplumsal yapının birçok sistemden meydana geldiğine³ ve her bir sistemin de toplumsal hayatın devamı açısından önemli fonksiyonlara sahip olduğuna değinmek gerekir (Türköne, 2007a: 148, 149). İşte siyasal sistem toplumsal hayatın devamını sağlayan sistemler arasında en geniş kapsamlı olanıdır.⁴ Ama daha da önemlisi; kolektif düzeyde bağlayıcı nitelikte kararlar alarak, tüm toplumu etkileyip yönlendirebilme gücüne sahip oluşudur (Türköne, 2007a: 149). Esasen siyasal sistemin en ayırt edici vasfı olarak da sahip olduğu bu yetki gösterilebilir. Toplumdaki diğer sistemlere (ekonomik sistem, eğitim sistemi, kültürel sistem vb.) yön verebilecek meşru yetkilere sahip olma sadece siyasal sisteme has ve toplumsal düzenin devamı açısından hayati nitelikte bir özelliktir.

Buraya kadar anlatılanlardan hükümet sisteminin siyasal sistem kapsamında yer alan oldukça önemli bir alt sistem olduğu anlaşılabilir. Siyasal sisteme göre dar kapsamlı, sadece devlet iktidarının örgütlenme biçimini içeren bir yapılanmadır. Hükümet sistemi “Ülkeyi kim ve nasıl yönetecek?”, “Yöneticilerin yetki sınırları nereye kadar uzanacak?” gibi

³ Bu sistemlerin başlıcaları olarak; “Siyasal Sistem”, “Hukuk Sistemi”, “Ekonomik Sistem”, “Eğitim Sistemi” ve “Kültürel Sistem” gösterilebilir.

⁴ Anayasa, Hukuk Düzeni, Devlet Şekli (üniter-federal), Hükümet Sistemi, Parti Sistemi, Seçim Sistemi, Kamu Yönetimi, vb siyasal sistemin kapsamı dahilinde olan başlıca unsurlardır.

demokrasi açısından da hayati önem taşıyan soruları cevaplarken, aynı zamanda anayasal kurumlar arasındaki ilişkileri de tayin eden bir örgütlenme olarak siyasal sistem açısından belirleyici bir konumdadır (Gönenç, 2007: 39, 40). Dikkat edilirse; siyasal iktidarın hangi kurumlar aracılığıyla ve kimler tarafından nasıl kullanılacağına verilecek cevaplar (her topluma göre bu cevaplar farklı olabilir) neticesinde hükümet sistemi şekillenmektedir. Dolayısıyla hükümet sistemini çok öz bir şekilde; yasama, yürütme ve yargının örgütlenmesi olarak da ifade etmek mümkündür. Ayrıca, dikkat edilirse bir toplumdaki en üst iktidar olan; meşru zor kullanma ve emretme yetkisinin gerçek adresi konumundaki siyasal iktidar hükümet sistemi vasıtasıyla kullanılmaktadır. Sahip olduğu tüm bu özellikler hükümet sisteminin sahip olduğu kritik konumu ve siyasal sistemle hükümet sisteminin çoğu kez neden karıştırıldığını (aynı anlamda kullanıldığını) da açıklayıcı niteliktedir.

Hükümet sisteminin esas itibarıyla devletin üç temel organıyla alakalı ve bu güçlerin organizasyonunu içeren bir kavram olduğu vurgulanması gereken bir husustur. Demokratik sistemlerde “yargı gücü” hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak her durumda bağımsız olarak kabul edildiği için, asıl olarak yürütme organı ile yasama organı arasındaki ilişkinin tesis edilmesine bağlı olarak bir biçimlenme söz konusudur (Yücel, 2003: 337). Yasama ve yürütmenin meydana gelişi, sahip oldukları yetkiler ve birbirleri ile olan ilişkileri (denge-fren mekanizmaları) noktasında belirlenecek anayasal hükümler neticesinde hükümet sistemi biçimlenmektedir. Hükümet sisteminin kuvvetler ayrılığı prensibine dayalı oluşturulmasına karar verilse dahi bu tarz bir yapılanma içinde yasama ve yürütme organlarının ne yapılırsa yapılsın belli ölçüde birbirleriyle etkileşimde bulunacağı da gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Buradan hareketle kuvvetler ayrılığında ve demokratik bir siyasal sistemde asıl önemli olanın yargının bağımsızlığı ve dokunulmazlığını muhafaza etmek olduğunu söylemek de mümkündür (Hakyemez, 2011: 7).

Hükümet sisteminin niteliği bir siyasal sistemin demokratik olup olmaması hususunda belirleyici bir faktördür. Siyasal sistemlerin

demokratik olanlar–demokratik olmayanlar şeklinde bir ayrıma tabi tutulmasında, içerdikleri hükümet sisteminin kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı olup olmaması başlıca ölçüt olarak gösterilebilir. Tam bu noktada Montesquieu (1689-1755) tarafından teorize edilen kuvvetler ayrılığı prensibinin demokrasi adına vazgeçilmez bir konumda olduğunun da altını çizmek gerekir. Bu prensip sayesinde; sınırlı devlet pratiği sağlanmakta, siyasi iktidara yönelik denetim için güçlü bir zemin oluşmakta, temel hak ve özgürlükler alanı genişlemekte ve kamu kaynaklarının amacına uygun bir şekilde kullanılması daha yüksek oranda olmaktadır. Bu bakımdan bir siyasal sistemi şekillendiren başlıca unsur olan anayasa ile bu üç gücün tek elde mi (kuvvetler birliği ilkesi) toplanacağı; yoksa ayrı ayrı mı yöneteni olacağı (kuvvetler ayrılığı) kararının verilmesi hükümet sistemi ve siyasal sistem açısından çok kritik bir karar olmaktadır. 1776 Amerikan ve 1789 Fransız devrimlerinden itibaren tarihin akışı kuvvetler ayrılığı ilkesi doğrultusunda olmuştur.

3-Demokratik Hükümet Sistemleri: Genel Bir Göz atış

Demokratik hükümet sistemlerinden “Parlamentarizm” İngiltere, “Başkanlık” ABD, “Yarı-Başkanlık” ise Fransa orijinlidir. Kuvvetler ayrılığı prensibine dayalı olarak geliştirilen bu sistemleri ayrı ayrı modeller haline getiren başlıca unsurlar olarak; yasama yürütme ilişkilerini düzenlemede tercih edilen farklı usuller, kuvvetler ayrılığının düzeyi (yumuşak-katı) ve devlet başkanının sahip olduğu yetkiler gösterilebilir (Özbudun, 2005: 105; Gönenç, 2007: 39). Neticede her birinde yasama ve yürütme güçlerinden hangisinin ön planda (merkezi konumda) olacağı, bu güçlerin yapısal özellikleri ve sahip oldukları yetkiler farklıdır. Sözelimi başkanlık sisteminde ön planda olan yürütme gücüdür. Bu güç yasamadan bağımsızdır ve tek kanatlı olarak organize edilmiştir. Parlamentarizmde ise; teorik olarak yasamanın denetiminde olan bir yürütme söz konusudur ve iki kanatlı olarak

organize edilmiştir. Yine başkanlık ve yarı-başkanlık⁵ katı bir güçler ayrılığını sağlama peşinde iken parlamentarizm ise yumuşak güçler ayrılığına göre işleyen bir sistemdir.

Anlaşılacağı üzere hükümet sistemlerinin her birinin kendine has karakteristik özellikleri, zaaf ve avantaj olarak nitelendirilen yönleri bulunmaktadır. Bu sistemlerin etkin yönetim ve demokrasi bağlamında eleştiriler alan yönlerini belirleyip, bunları Türkiye'deki siyasetin başlıca çevresel etmenleri ile ilişkilendirebilmek bu çalışmanın temel amacı olan hükümet sistemi noktasında en az eksiyeye ulaşabilme açısından faydalı olabilir.

Bu sistemlerden *parlamentarizm* demokratik hükümet sistemleri arasında en eski ve aynı zamanda en yaygın olanıdır. İngiltere'de asırlar süren bir siyasi evrim neticesinde parlamentonun monarşiye (krallığa) karşı üstünlük elde etmesiyle ortaya çıkan (Çam, 2000: 19-22) parlamentarizm; milliyetçilik ve demokrasinin popülerleşmesinin bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adeta moda haline gelmiş, birçok ülke için bir ideal olmuştur (Lijphart, 2006: 21). Nitekim bu dönemle birlikte dünyanın çoğu ülkesinde (bilhassa batılılaşma ve modernleşme çabası içine girenlerde) parlamentoların kurulduğu ve monarşilerden parlamentarizme geçiş süreçlerinin yaşandığı görülebilir.⁶

Bu sistem adından da anlaşılacağı gibi meşruluk ve yetki kaynağı konumunda parlamentonun (yasama gücü) olduğu bir sistemdir. Başta hükümet olmak üzere siyasal sisteme ait kurumların oluşumunda ve işleyişinde parlamento önemli rol oynamaktadır. Yürütme gücünün

⁵ Hükümet sistemlerini ikili bir şekilde; Başkanlık ve Parlamentarizm şeklinde kategorize etmenin de yaygın bir usul olduğu belirtilmelidir (Demir, 2014: 842).

⁶ Parlamentarizm günümüzde de yaygındır. Avrupa'nın büyük kısmında (ilk akla gelen ülkeler olarak; İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya, Belçika, Hollanda, Danimarka, Lüksemburg, İsveç, Norveç, Yunanistan, Türkiye, Slovakya, Estonya ve Letonya gösterilebilir), Asya ve Okyanusya'daki eski İngiliz kolonilerinde (sözgelimi Hindistan, Pakistan, Avustralya, Yeni Zelanda ve Papua –Yeni Gine), Karayip ülkelerinin çoğunluğunda (Bahama, Dominik, Jamaika ve Trinidad-Tobako), Japonya ve İsrail'de parlamentarizm uygulanmaktadır (Golder, 2014:5).

(hükümet) yasama içinden çıkmasına (kaynaklanmasına) ve yine yasamanın güvenine sahip olduğu sürece görevde kalabilmesine dayanması bu sistemin başlıca özelliği olarak gösterilebilir (Özbudun, 2005: 106).

Yapılan tek bir seçime (parlamento seçimine) bağlı olarak hem yasama hem de yürütme gücünün tesis ediliyor olması parlamentarizmin en karakteristik (kendine özgü) özelliği olarak gösterilebilir. Dikkat edilirse burada halk tarafından seçimle oluşturulan bir parlamento tek meşruluk kaynağı konumundadır (Kalaycıoğlu, 2005: 19). Parlamento yani yasama gücü siyasal iktidarın (yürütmenin) meşruiyet zemini olarak tüm yetkilerinin kaynağı durumundadır. Bu durum siyasal meşruiyetin tekilliği olarak ifade edilmektedir.

Siyasal meşruiyetin tekil oluşu ve yürütmenin parlamento içinden çıkması yasama ve yürütmeyi yakınlaştırmakta ve neticede parlamenter sistemde kuvvetler ayrılığı zayıf olmaktadır. Hükümetin (Bakanlar Kurulu) parlamento içinden çıkması, aynı kişinin hem yürütmede hem yasamada görev alabilmesi ve çoğu zaman iktidar partilerinin parlamentodaki sayısal çoğunluğa sahip olması güçler ayrılığını yumuşatmaktadır. Bu özelliklere bakarak parlamenter sistemde yasama ve yürütme güçleri arasında iç içeliğin adeta kaçınılmaz olduğu da söylenebilir (Türköne, 2007a: 162).

Parlamentarizmin bir diğer karakteristiği de; yürütme gücünün iki kanatlı olmasıdır. Yürütmede Bakanlar Kurulunun (Hükümet) yanı sıra sembolik ya da az yetkili bir Devlet Başkanı⁷ da görev yapmaktadır. Ancak hemen belirtmelidir ki yürütme gücünü kullanmada asıl yetkili ve siyasi sorumluluğu üstlenen organ ise parlamentonun (yasamanın) içinden çıkan ve parlamentonun denetimine tabii olan hükümettir

⁷ Bu noktada parlamentarizmin hem monarşi hem de cumhuriyete uyumlu olan tek demokratik hükümet sistemi olduğunu belirtmek gerekir. Eğer cumhuriyet yönetim şekline sahip bir ülkede parlamentarizm varsa, devlet başkanının parlamento tarafından seçilmesi genel kural durumundaki uygulamadır (Türköne, 2007a: 160; Hakyemez, 2011: 8). Bu arada, ister cumhuriyet ister monarşiyle birlikte uygulansın parlamentarizmde devlet başkanının partiler üstü tarafsız bir statüye sahip olduğu da belirtmelidir (Gönenç, 2007: 42).

(Gönenç, 2007: 40). Hükümetin içinde de başbakan özel bir konumdadır. Bu noktada bir siyasal sistemin oluşumunda temel sorulardan biri olan; “Kim yönetecek?” sorusunun parlamenter sistem tarafından başbakan şeklinde cevaplandığı söylenebilir (Gözler, 2011: 92,93; Hakyemez, 2011: 24).

Başbakanın yasamanın bir parçası yani milletvekili olması bir zorunluluktur. Dikkat edilirse parlamento üyesi ve parlamento çoğunluğunun güveni ile yetkilerini kullanması neticesinde başbakan başlıca siyasi aktör olarak çok meşru bir şekilde sistem tarafından ön plana çıkarılmaktadır⁸ (Ay, 2004). Bu durum bakanlar kurulu çalışmalarına da yansımakta ve başbakan bakanlar kurulunda da ağırlık sahibi olmaktadır (Hakyemez, 2011: 24). Parlamenterizmle yönetilen ülkelerde disiplinli partilerden oluşan bir siyasal hayat söz konusu ise özellikle de tek parti iktidarı olduğu dönemlerde başbakanın siyasal hayattaki başlıca aktör oluşu daha da belirgin hale gelir. Hatta demokratik siyasal kültür de zayıf olduğu takdirde tek parti hükümetleri çoğu kez başbakanın şahsında kişiselleşmiş bir iktidara sahne olmaktadır. Bu şartlar bir araya geldiği takdirde başbakan bir anda hem yürütme hem de yasama organında istediği kararları çıkartabilen, güçler birliği adeta şahsında gerçekleşen bir aktör haline gelebilir (Yavuz, 2007: 1220).

Parlamenter sistem çoğulculuğa uygun oluşu ile demokrasi açısından avantajlı bir sistem olarak ele alınır. Bu sistem kişi eksenli değil de kurum eksenli olduğundan koalisyon hükümetleri aracılığıyla birçok siyasal partiye hükümet olma imkânı doğabilir. Sistemin tek parti oluşumuna da açık olduğu göz ardı edilmemelidir. Parlamenterizmin bir başka güçlü özelliği olarak da siyasi krizler karşısında hükümet sistemine

⁸ Yasamadan kaynaklanan tekil meşruluğun bir sonucu olarak, bu sistemde devlet başkanları başbakanlık görevini meclisten güvenoyu alabilecek bir milletvekiline vermek durumundadır. Yani sistem devlet başkanını yasama organında çoğunluğun desteğini alabilecek bir milletvekilini başbakan olarak görevlendirmeye yönlendirmekte ya da başka bir ifadeyle adeta mecbur bırakmaktadır. Dolayısıyla parlamenterizmde hükümeti belirleme gücünün sahibi ya da başbakanın kim olacağına karar veren asıl adres parlamento yani yasama gücüdür. Bu arada parlamentonun güvenoyu vermeyerek başbakanı düşürebilecek tek adres olduğunu da hatırlamakta yarar vardır.

esneklik kazandırmasından bahsedilebilir (Mainwaring ve Shugart, 1997: 452). Bu esneklik asıl olarak yasama ve yürütmenin birbirlerinin hukuki varlığına son verme yetkisinin varlığıyla alakalıdır. Yasama organı “güvensizlik oyuyla” hükümeti düşürebilir. Buna karşılık yürütme de yasamayı feshederek ülkeyi seçime götürebilir. Parlamenter sistemlerde “fesih yetki”si devlet başkanı tarafından kullanılmaktadır (Gözler, 2011: 94). “Güven oylaması ve fesih (yeni seçime gitme) müesseseleri sayesinde parlamenter rejim tıkanmalara ve krizlere karşı silahları olan bir sistemdir. Bu özellikleri sebebiyle “en tabii ve en mantıksal” hükümet sistemi olarak da kabul edilmektedir (Özbudun, 2005: 108).

Son olarak bu sisteme yönelik bir kritik yapmak gerekirse; parlamenterizmin güçlü yanları olarak; siyasal sistemde yaşanabilecek tıkanmalara karşı çözüm yollarına sahip olması ve demokratik teamüllere uygun olarak parlamentonun ön planda (meşruiyet zemini) olması gösterilebilir. Parlamenterizmin eleştiriyeye en açık (zayıf) yönü ise güçler ayrılığının yumuşaklığıdır. Bu durum demokrasi kültürü zayıf olan ülkelerde demokrasiden sapmalara (otoriterizme kayışa) dahi yol açabilir. Zira demokratik siyasal kültürün zayıf olduğu, çoğulculuğun yerleşmediği bir parlamenter demokraside seçimlerden zaferle çıkan bir partinin hem yasamayı hem de yürütmeyi eline geçirmesi bir takım sıkıntılara yol açabilir (Türküne, 2007a: 162). Bu arada yürütmenin parlamentonun onayına (güvenoyu vermesine) ve düşürmesine açık olmasından dolayı parlamenter sistem zayıf bir yürütmeye yol açtığı için de eleştirilebilir (Gözler, 2011: 97, 99).

Güçler ayrılığına dayalı demokratik hükümet sistemlerinden bir diğeri de başkanlık sistemidir. İlk olarak 1787 ABD Anayasası ile ortaya konulmuş olan⁹ (Turan, 2005: 114) bu sistemin başlıca karakteristiği

⁹ Başkanlık sistemi zamanla Amerika Kıtası ile özdeşleşmiştir. Parlamenter sisteme sahip Kanada, yarı-başkanlıkla yönetilen Guyana ve Surinam dışında Amerika kıtasındaki ülkeler başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. ABD’de ortaya konulan orijinal (klasik) başkanlık yapılanması baz alındığında, günümüzde çoğunluğu Güney (Latin) Amerika ve Afrika ülkeleri olmak üzere yaklaşık 40 ülke bu sistemle yönetilmektedir. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; Afrika’dan; Tanzanya, Nijerya, Liberya, Uganda, Gana, Kenya Asya’dan; Güney

olarak; yürütme ve yasama gücünü kullanacak temsilcilerin ayrı zamanlarda yapılan seçimlerle ve sabit süreler için halk tarafından seçilmesi esasını gösterilebilir (Özbudun, 2005: 106). Anlaşılacağı üzere hükümet sistemi parlamentarizmde olduğu gibi tek bir zeminden (yasamadan) türememektedir. Hem yasama da hem de yürütme de görev alacak olanlar (milletvekilleri ve başkan) ayrı ayrı zamanda halkoyu ile belirlenir. Bu durum çifte meşruiyet olarak nitelendirilir. Başkanlık sisteminin üzerinde yükseldiği çifte meşruiyet sert (katı) bir kuvvetler ayrılığının da başlangıç noktasını oluşturur. Yürütme ve yasamanın sabit süreli oluşundan kast edilen de sistemin erken seçim uygulamasına kapılarını kapatmış olmasıdır. Yani ne yasama yürütmenin (başkanın) ne de yürütme (başkan) yasamanın görevine son veremez. Bu kural istikrarı sağlama açısından düşünülmüş bir tedbirdir.

Başkanlık sisteminde yürütme tek kanatlıdır. Yani başbakan ve devlet başkanı şeklinde bir ayırım yoktur. Yürütme yetkileri halk tarafından seçilen tek bir kişi yani başkan tarafından kullanılır. Yürütmenin kişiye dayalı ve tekilliği istikrar ve hızlilik açısından düşünülmüştür. Sert güçler ayrılığı olan sistemde halk tarafından seçilen başkanın yasamaya karşı bir siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır. Yani başkan yasamanın güveni ya da denetimi dâhilinde değildir (Gözler, 2011: 83, 85). Görevini yapması için gerekli olan güvenoyunu halktan aldığı kabul edildiğinden başkanın sorumluluğu halka (seçmenlere) karşıdır. Başkan gibi bakanlar da parlamentoyla organik bir bağlantı içinde değildir. Başkanın iradesiyle göreve gelirler, direk başkana bağlı çalışanlar ve sert güçler ayrılığı gereği yasama da görev alamazlar¹⁰ (Gönenç, 2007: 41; Çam, 2011: 601, 604).

Tam bu noktada başkanlık hükümet sistemindeki sert güçler ayrılığı özelliğinden bahsetmek gerekir. Başkanlık yargının bağımsızlığının yanı

Kore, Afganistan, Ermenistan, İran, Filipinler ve Endonezya Avrupa'dan ise; Güney Kıbrıs ve Beyaz Rusya gibi ülkelerden bahsedilebilir (Golder ve Golder, 2014: 5).

¹⁰ Başkanlık sisteminde üst düzey atamalar için parlamento onayı da alınır. ABD'deki uygulamadan hareketle yerleşik usul halk tarafından seçilen başkanın belirlediği kişilerin onaylanması şeklindedir (Eroğul, 2010b: 107).

sıra yasama ve yürütmenin birbirinden mümkün olduğunca bağımsız olmasını amaçlayan bir sistemdir. Yasama ve yürütme ayrı ayrı oluşmakta, birbirlerini denetleyememekte ve görevden alamamaktadır. Burada gözden kaçırılmaması gereken; yasama ve yürütmenin işlevselliğin yanı sıra organik olarak (kuruluş olarak) da ayrı ayrı kurumsallaşmasıdır (Türköne, 2007a: 163; Bilir, 2013). Bu arada parlamenter sistemdekinin aksine bir kişinin aynı anda hem yasamada hem yürütmede görev alması bu sistemde mümkün değildir. Bu da sert güçler ayrılığını sağlama amaçlı bir başka uygulamadır. Buradaki amacın güçlü yetkilere sahip kılınan başkanın, yasamayı da kontrol altına almasının önüne mümkün mertebe geçmek olduğu söylenebilir.

Sistemin başlıca artısı olarak; siyasi istikrar ve güçlü yönetim sağlama potansiyeli gösterilebilir. Bu avantajın sağlanmasında başkanın görev süresinin sabit¹¹, oluşu, başka bir ifade ile başkanı düşürme, azletme gibi mekanizmaların bu sistemde yer almamasının etkisi büyüktür. Bu sayede hükümet krizleriyle karşılaşılmamakta, sistemde istikrar egemen olmaktadır. Tekil yürütme neticesinde yürütmeye ilişkin tüm kararların başkanca alınması ve yasama organının güvenine ihtiyaç duymaması yürütmeye güç, hızlilik ve istikrar kazandıran özelliklerdir.

Bu sistemin başlıca eksikliği olarak uzlaşmacı, çoğulcu bir siyasal kültürün yerleşik olmadığı durumlarda işlemedeki zorluk gösterilebilir (Hakyemez, 2011: 18). Bu zorluk her şeyden önce başkanlık sisteminin yasama ve yürütme güçleri arasında bir çekişme yaşanmasına açık olmasından kaynaklanmaktadır. Çoğulcu değil de çoğunlukçu bir siyasal kültürün hâkim olduğu ülkelerde hem başkan yani yürütme hem de yasama organı halk tarafından ayrı ayrı seçildiklerinden kendilerini halkın gerçek ve meşru temsilci olarak görebilmekte ve anlaşmazlık

¹¹ Sabit süreden kast edilen bir dahaki başkanlık seçimine kadar olan süredir. Bu süre ABD uygulamasında 4 yıldır. ABD’de kesinlikle 4 yıl dolmadan başkanlık seçimi yapılmaz. Son derece istisnai bir yol olan ve ağır ceza hallerini gerektiren suçlama (Impeachment) yolu dışında bir başkan görevinden uzaklaştırılmaz (Yücel, 2003: 341). Impeachment ihtimali gerçekleşse ya da istifa ölüm vb. durumlar yaşansa dahi “Başkan Yardımcısı” başkanlık görevini devralarak kalan süreyi tamamlar. Dikkat edilirse siyasi istikrar amacı gereği erken seçim yapılmayacak bir kurumsallaşma oluşturulmuştur (Türköne, 2007a: 163; Eroğul, 2010b: 105).

durumlarında geri adım atmaktan kaçınmaktadır¹² (Mainwaring ve Shugard, 1997: 451, 452; Kalaycıoğlu, 2005: 20). Bu sıkıntılı tablo politik konumları arasında mesafe olan, disiplinli partilerden oluşan bir siyasal hayatta özellikle başkanla parlamento çoğunluğunun ayrı partilerde olması halinde kendini gösterebilir ve yasama ve yürütme organlarının işbirliği içinde çalışması çok güç ve sınırlı bir hal alabilir.

Tam bu noktada başkanlık sisteminin kilitlenmelere açık oluşundan da bahsetmek gerekir. Kilitlenme yalın bir ifadeyle; -çoğu kez meşruiyet krizini de içeren bir kutuplaşma neticesinde- yasa çıkarılmama durumu olarak ifade edilebilir. Her ikisi de halk tarafından seçilen başkan ve meclis farklı partilerin egemenliğinde olursa böyle bir sorunla karşılaşılabilir. Üstelik böyle bir durumda hem yasama hem de yürütme az önce de ifade edildiği gibi demokratik meşruluk iddiası güderek (yasama ve yürütme her ikisi de halk tarafından seçildiği için) geri adım atmayabilir. Başkanlık sisteminde bu tarz kilitlenmeleri çözecek mekanizmaların (güvenoyu ve fesih gibi) olmaması önemli bir eksikliktir. Bu durum başkanlık sisteminin esneme kabiliyetinin zayıf oluşu olarak da ifade edilmektedir (Yazıcı, 2005: 132, 133; Türköne, 2007a: 165).

Başkanlık sisteminin bir başka dezavantajı olarak da başkanın sahip olduğu büyük yetkiler sebebiyle yaşanabilecek sorunlar gösterilebilir.

¹² Başkanlık sistemindeki çifte meşruluk yürütmede aksamalara sebebiyet verebilmektedir. ABD gibi uzlaşmacı kültüre sahip olduğundan bu sistemi en sorunsuz şekilde işleten ülkede dahi, yasama - yürütme uzlaşmazlığı neticesinde hükümet sisteminde kilitlenme olabilmektedir (Özbudun, 2005: 108). Sözgelimi bu ülkede ilgili yasaların çıkartılmamasından dolayı 1995, 1996 ve 2013 yıllarında kamu kesiminde maaşların ödenemediği dönemler olmuştur. Başkanlık sisteminde başkanla meclis çoğunluğu farklı partilerden oluştuğunda yürütmenin istediği yasaların yasama organından çıkmama ihtimali mevcuttur. Bu durum süreklilik arz ettiğinde istikrarsızlık kaçınılmaz olmaktadır. Başkanlık sisteminde yasama -yürütme kilitlenmesini çözecek anayasal mekanizma olmadığı için Latin Amerika ülkelerinde başkanlar yasama organını “Kanun Hükmünde Kararnameler (Başkanlık Kararnameleri)” yoluyla devre dışı bırakmaya (decretismo) yönelmişlerdir. Yani yürütmede dar anlamıyla istikrar sağlamak için demokrasi ikinci plana atılmış bu seferde kişisel iktidar ya da başka bir ifade ile "Başkancılık" kendini göstermiştir (Özbudun, 2005: 109). Tam bu noktada 1945 sonrası dönemde üçüncü dünya ülkelerinde kurulmuş olan tüm yeni başkanlık sistemi uygulamalarının bahsedilen tarzdaki gelişmelerden ötürü askeri darbe veya tek parti yönetimlerine dönüştüğünü de belirtmek gerekir (Kalaycıoğlu, 2005'den Riggs, 1992: 216-222).

Bu yetkiler bilhassa başkanlık sistemine göre yönetilen ancak demokratik siyasal kültürün gelişkin olmadığı ülkelerde kriz yaratabilir. Nitekim birçok ülkede başkanlık sisteminin otoriterleştiği ve “Başkancı Sistem” olarak ifade edilen yozlaşmış, antidemokratik bir şekil aldığı görülmüştür (Becerren ve Kalağan 2007: 166). Tam bu noktada eğer ki demokratik siyasal kültür ve kamuoyu da gelişkin değilse başkan üzerinde etkili bir denetim gerçekleştiremeyeceğini de vurgulamak gerekir (Özbudun, 2005: 107, 109).¹³

Başkanlık sisteminde karşılaşılan bir başka sorun da kazananın bir kişi (ekip); kaybedenlerin ise geride kalanların tamamı olmasıdır.¹⁴ Pekışmemiş demokrasilerde bu durum iktidar ve muhalefet ilişkilerini gergin bir hale sokabilmektedir (Kalaycıoğlu, 2005: 24). Dikkat edilirse bahsedilen bu ihtimaller başkanlık sistemi için uzlaşmacı demokratik kültürün elzem olduğuna işaret etmektedir. Yine bu olumsuz ihtimaller; uzlaşmacı-çoğulcu siyasal kültürün zayıf, siyasal hayatın kutuplaşmaya meyilli olduğu şartlarda başkanlık sisteminin dar manada (yürütme kapsamında) istikrar getirirse bile; siyasal sistemin bütününe ilişkin istikrarı sağlama noktasında zorlanacağını göstermektedir¹⁵(Özbudun, 2005: 107).

Bir diğer demokratik hükümet sistemi ise *yarı-başkanlıktır*. Yarı-başkanlık parlamenter ve başkanlık sistemlerinin bazı özelliklerini bünyesinde toplayan "melez" (karma) bir sistem olarak ifade edilebilir

¹³ Tam bu noktada başkanlık sisteminde, başkanın yasama organının dışında mahkemeler ve Sayıştay benzeri mali denetim kurumları karşısında da sorumsuz olduğunun altını çizmek gerekir. ABD özelinden konu somutlaştırılmaya devam edildiğinde; ABD'de siyasal manada güçlü bir yargı denetiminin anayasal konularda olduğunu belirtmek gerekir. Anlaşılacağı üzere yargının siyasileştiği ve demokratik bir kamuoyunun olmadığı ülkelerde başkanların hesap vermeme sınırları oldukça genişlemektedir. Bu şekilde hesap vermesi sınırlı olan daha doğrusu sınırlandırılmayan ve kişiselciliğe kayışın yaşandığı demokrasiler “*Delegasyoncu Demokrasiler*” olarak ifade edilmektedir (Özbudun, 2005: 109; Yazıcı, 2005: 141).

¹⁴ Yazıcı bu durumu; “*kazananın her şeyi aldığı, kaybedenin ise her şeyi kaybettiği bir tür toplam sıfır oyunu*” olarak ifade ediyor (Yazıcı, 2005: 135).

¹⁵ Eski ABD başkanlarından ve aynı zamanda bir akademisyen olan Woodrow Wilson (1856-1924); standartları yüksek zor bir sistem oluşundan ve içerdiği risklerden ötürü başkanlık sisteminden vazgeçilerek parlamentarizme geçilmesini önermiştir (Lijphart, 2006: 20,21).

(Kalaycıoğlu, 2005: 19; Hakyemez, 2011: 7).¹⁶ Yarı-Başkanlık Sistemi ilk defa 1958 Fransa Anayasası ile hayata geçirilmiş olan bir hükümet sistemidir.¹⁷ Bu sistemde parlamentarizmde olduğu gibi devlet başkanı (cumhurbaşkanı) ve hükümetten oluşan ikili bir yürütme söz konusudur. Ülkeyi yönetme yetkisinin sahibi cumhurbaşkanıdır. Halk tarafından seçilmiş yetkileri geniş cumhurbaşkanı sistemin en orjinal ve aynı zamanda başkanlık sistemini andıran yönüdür (Demir, 2014: 842).

Bu sistemde cumhurbaşkanı, halk tarafından seçilerek bu makama geldiğinden dolayı parlamento (yasamaya) karşı bir siyasi sorumluluk taşımaz. Dolayısıyla parlamento devlet başkanının görevine son verme gibi bir yetkiye sahip değildir. Bunun bir sonucu olarak başkanlık sisteminde olduğu gibi ülkeyi asıl yöneten makamın görev süresi sabit olmaktadır. Tam bu noktada cumhurbaşkanının yetkileri arasında yasamayı fesih yetkisinin de olduğuna değinmek gerekir. Yarı-başkanlık sisteminde cumhurbaşkanı başkanlık sistemindeki başkanların dahi sahip olmadığı yasamayı fesih gücüne sahip durumdadır (Gönenç, 2007: 41). Sisteme esneklik katmak için düzenlenen bu yetki cumhurbaşkanını sistemde tamamen ön plana çıkarır. Dikkat edilirse yarı-başkanlık

¹⁶ Ülkelere göre yarı başkanlık sistemi uygulaması farklı şekillerde olabilmektedir. Çünkü bu bir karma sistemdir ve bazen parlamenter sistemin bazen de başkanlığın özellikleri daha ağır basmaktadır (Mainwaring ve Shugard, 1997: 463; Hakyemez, 2011: 8). Yarı-başkanlık sistemindeki ülkeleri cumhurbaşkanının yetki düzeyine göre; "Başkancı -Parlamenter", "Başbakancı-Başkanlık" ve "Başkanlı- Parlamenter" gibi farklı kategorilerde ele almak son zamanlarda yaygınlaşan bir usuldür (Demir, 201: 838-841). Çalışmanın bu bölümünde ana (tipik) model olan; Fransa'daki halk tarafından seçilen yetkileri geniş cumhurbaşkanı ve meclise karşı siyasi sorumluluğu olan hükümetten oluşan (Gönenç, 2007: 41) yapılanmadan hareketle sistem tartışılmaktadır.

¹⁷ Yarı-Başkanlık sistemi klasik haliyle (Fransız modeli) bugün dünyada yaklaşık 30 ülkede uygulanıyor. Bu ülkelerin çoğunluğu eski Fransız sömürgeleridir. Fransa dışında bu sistemi tercih etmiş olan ülkeler arasından ilk akla gelenler olarak; Portekiz, Finlandiya, İzlanda, İrlanda, Avusturya, Polonya, Romanya, Rusya, Ukrayna, Litvanya, Moldova, Gürcistan, Tacikistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Mısır, Cezayir, Senegal, Somali, Namibya, Kongo ve Zimbabwe gösterilebilir (Demir, 2014: 839, 840; Golder ve Golder, 2014: 5). Yarı-başkanlıkla yönetilen ülkeler şeklinde bir kategori oluşturmanın zor bir uğraş olduğuna da değinmek gerekir. Çünkü yarı- başkanlık kapsamında yer almakla birlikte devlet başkanının yetkilerine bakarak parlamentarizm ya da başkanlık olarak da nitelendirilen ülkeler söz konusu olmaktadır. Örneğin Avusturya ve bilhassa İrlanda, cumhurbaşkanının yeterince yetkiye sahip olmamasından dolayı parlamenter sistem kapsamına da dâhil edilebilen ülkelerdir (Beceren ve Kalağan, 2007: 170).

sisteminde cumhurbaşkanı ile parlamento çoğunluğunun aynı partiden olması durumunda, başkanlık sistemindeki başkandan daha güçlü, olağanüstü yetkili bir cumhurbaşkanı söz konusu olabilir (Kalaycıoğlu, 2005: 18; Hakyemez, 2011: 20).

Bu arada yarı-başkanlık sisteminde yürütmenin diğer kanadında yer alan hükümet (Bakanlar Kurulu) ise yasamanın (parlamentonun) içinden çıkan bir kuruldur. Bundan dolayı hükümet yasamaya karşı siyaseten sorumlu durumdadır. Dikkat edilirse yasama organına karşı sorumlu ve onun güvenine dayalı olarak çalışabilen bir hükümetin varlığı yarı-başkanlığın parlamenter rejimi andıran yönüdür (Özbudun, 2013: 206). Yarı-başkanlık sistemindeki başbakanın konumu ise cumhurbaşkanının yardımcısı olarak hükümeti koordine etmektir. Başbakan siyasi sorumluluğu yürütme adına da üstlenmiş durumdadır.

Sistemin başlıca avantajı olarak; siyasi istikrar ve güçlü yönetim sağlayabilme kapasitesine sahip oluşu gösterilebilir. Bu kapasite başlıca aktör konumundaki devlet başkanını (cumhurbaşkanı) düşürmeye ya da azletmeye yönelik mekanizmaların bu sistemde yer almamasından kaynaklanmaktadır. Bu sayede ciddi hükümet krizleriyle karşılaşma istisnai bir durum haline gelmekte, sistem genel itibariyle istikrarlı bir seyir izlemektedir. Yarı-Başkanlığın bir başka avantajı da yürütmedeki ikili otorite yapılanmasının dengeleyici işleviyle alakalıdır. Buna göre yürütmede bakanlar kurulunun da varlığı sayesinde geniş yetkileri olan devlet başkanının otoriter tutumlara yönelme riski (başkancı sisteme kayış) başkanlık sistemine oranla çok daha düşüktür (Türköne, 2007a: 167).

Yarı-başkanlık sistemindeki başlıca dezavantaj olarak; yürütmedeki iki aktör (devlet başkanı ve başbakan) arasında yetki tartışmasının baş göstermesi ihtimalinden bahsedilebilir (Kalaycıoğlu, 2005: 18). Yani sistem ikili yürütmeden (iki kanatlılıktan) iki başlılığa kaymaya mütemayildir. Hatta yürütmedeki iki güç arasında sürekli (kaçınılmaz) bir yetki çekişmesinin yaşanacağı bu sisteme yönelik önemli bir eleştiridir (Uluşahin, 2003: 228-230). Devlet başkanı ve meclis farklı

partilerin egemenliğinde olursa (kohabitasyon durumu) bahsedilen bu ihtimal daha da belirgin hale gelebilir (Onar, 2005: 98; Çam, 2011: 590). Çünkü başbakanın kontrolündeki bir meclis ile yürütmeye son sözü söyleme yetkisi olan bir cumhurbaşkanının yan yana gelmesi yetki tartışmasının da ötesinde normal işleyiş açısından da sorun yaratabilecek bir durumdur. Buradan hareketle yarı-başkanlık sisteminde karşılaşılabilecek en büyük sorun olarak kohabitasyon halinde yaşanabilecek kilitlenme riskinden bahsedilebilir. İşin kötü tarafı kilitlenme halinde sistemin esneme kabiliyeti de yüksek değildir. Bunun da başlıca sebebi cumhurbaşkanının görev süresinin sabit oluşudur (Ay, 2004). Yine böyle bir gerginliğin devamında cumhurbaşkanının parlamentoyu fesih yetkisini kullanması ise uzlaşma, istikrar gibi açılardan faydadan çok zarara yol açabilir (Yazıcı, 2005: 126). Dikkat edilirse tüm bu ifade edilenler sistemin etkin ve istikrarlı işleyiş açısından uzlaşmacı kültürün gerekliliğini ortaya koyan hususlardır. Yarı-başkanlığın dezavantajlı yönlerinden hareketle, bu sistemin başkanlıkta olduğu gibi uzlaşmacı nitelikte bir kültürel zemin olduğu takdirde sağlıklı bir şekilde işleyebileceği ileri sürülebilir.

4-Türkiye'deki Tarihsel Çizgi

Türkiye'de modernleşmeyle birlikte Avrupa'daki hükümet sistemlerine ayak uydurma da gündeme gelmiş ve siyasal sistemde parlamentarizm doğrultusunda bir dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. Bu sürece göz atıldığında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte Osmanlı elit çevrelerinde giderek taraftar bulan siyasi iktidarı sınırlandırma düşüncesi kapsamında; devlet başkanı olan padişahın yanına seçimle gelen bir parlamentonun eklenmesi ve bu parlamentonun içinden çıkacak bir hükümetin ülke yönetiminde yer almasının önemli bir hedef olduğu görülmektedir.¹⁸

¹⁸ Özellikle Tanzimat Döneminde (1839-1876) parlamentarizm doğrultusunda yapılan bazı idari düzenlemeler ve yaşanan siyasal tartışmalar söz konusudur. Bir örnek vermek gerekirse; Tanzimat Dönemini başlatan Padişah Abdülmecit döneminde, II. Mahmut tarafından 1826'da yapılan düzenleme geliştirilerek padişahın yanında batılı parlamenter ülkelerde olduğu gibi bir Bakanlar Kurulu oluşturulmuştur. Yine Tanzimat Dönemine bakıldığında batıcı elitlerin hedeflerinin başında padişahı sınırlandıracak bir parlamento geldiği görülecektir (Erdoğan,

1876 Anayasası (Kanunu Esasi) ile, Türkiye parlamento kurumu ile tanışmış; devlet başkanı (padişah) ve hükümetten (Heyet-i Vükela) oluşan ikili bir yürütme tesis edilmiştir. Bu anayasanın 28. maddesiyle yürütme organının başı olan padişah, sadrazam ve bakanları atama yetkisine sahip konumdadır. Yine anayasanın 7. ve 35. maddelerinde yasama ve yürütmeden kaynaklanabilecek tıkanmalara (kilitlemelere) yönelik olarak padişaha parlamentoyu fesih hakkı da tanınmıştır (Gözler, 2000a). Bu düzenlemelere bakarak 1876 Anayasası ile parlamentarizme yönelik anayasal bir başlangıç yapıldığını söylemek mümkündür.¹⁹

Türkiye’de parlamentarizmin anayasal bir düzen haline gelmesinin asıl olarak 21 Ağustos 1909’da yürürlüğe giren anayasa değişiklikleri ile olduğu görülmektedir (Eroğul, 2010a: 100). Bu değişikliklerden devletin temel organlarına yönelik yapılanlar neticesinde; padişahın yerine egemenliğin sahibi konumuna gelen, yürütmenin kaynağı olarak meşruiyet zemini vasfı kazanan parlamento (yasama gücü,) sistemde ön plana çıkan başlıca devlet organı haline gelmiştir. Yapılan değişiklikler dâhilinde ilk dikkati çeken 1876 Anayasasının ilk halindeki padişahın geniş yetkilerinin sınırlandırılarak devlet başkanının sembolikleştirilmesidir. Hükümetin kuruluş süreci ve bakanların siyasi

2003: 13,14). Montesquieu, Rousseau (1712-1778) gibi parlamentoyu öneren düşünürler dönemin Osmanlı elitleri üzerinde etkilidir. Yine kurallar ve yasalarla sınırlı devlet düşüncesinin popüler olduğu görülmektedir. Hatta Tanzimat aydınlarının çoğunluğu parlamentoyu ve sınırlı devlet düşüncesini modern devletin ayrılmaz bileşenleri olarak görmektedir (İnalçık, 2013: 202, 204). Şinasi tarafından kanunların üstünlüğüne vurgu yapılarak sarf edilen; "Bildiri haddini sultana senin kanunun" cümlesi devrin aydınlarının bu konudaki bilgi düzeyi ve kararlılıklarını gösteren ilginç bir örnektir (İnalçık, 2013: 202, 204).

¹⁹ Hükümet sistemini doğrudan parlamenter sistem olarak nitelemek doğru olmayacaktır (Gözler, 2000a; Erdoğan, 2003: 17,18). Zira 1876 Anayasasında siyasi sorumluluğu bulunmayan padişah; anayasanın 7. maddesiyle; aralarında kanun teklifi ve bakanlar kurulu kararlarını uygulamak için kendisinden izin alınması gibi olağanüstü nitelikte olanlarda dâhil çok sayıda yetkinin sahibidir. Anayasada hükümete yönelik olarak göreve başlama veya görev esnasında güven oylamasına başvurmak gibi usuller yer almamaktadır. Hükümetin meclise (yasamaya) karşı sorumlu olması, meclis denetimine tabii olması da söz konusu değildir. Bu anayasayla hükümet sadece padişaha karşı sorumlu tutulmuştur.

sorumluluğu hususu da tamamen parlamenter sisteme uygun hale getirilmiştir²⁰ (Gözler, 2000a; Eroğul, 2010a: 95, 96).

Cumhuriyet Döneminde ise anayasal düzen üç defa (1924, 1961 ve 1982) yenilenmiş ancak sistemin parlamenter niteliğini değiştirmek akla gelen bir husus olmamıştır. Cumhuriyet ilan edildiğinde yürürlükte olan *1921 Anayasasında* (Teşkilatı Esasiye Kanunu) her ne kadar kuvvetler birliğine dayalı bir meclis hükümeti sistemi yer alsada bu anayasanın parlamenter geleneğin devamına da katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki; 23 maddelik bu kısa anayasaya bakıldığında meclis içinden bir yürütme heyeti (hükümet) oluşturulduğu (Madde:2 ve Madde:3) ve hükümetin meclise karşı sorumlu tutulduğu (Madde:7), dolayısıyla 1876 Anayasasındaki parlamenter ruhun kendini hissettirdiği söylenebilir.²¹ Zaten 1923 yılında yönetim şekli olarak cumhuriyetin anayasaya eklenmesiyle parlamenter sistem özellikleri iyice artmıştır. Bu değişiklik neticesinde ortaya çıkan; meclis tarafından seçilecek bir cumhurbaşkanı (Madde: 10), cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilecek bir başbakan ve başbakanca belirlenen bakanlardan oluşacak hükümetin meclis güvenine dayanması (Madde:12) parlamentarizme ait özelliklerdir (Erdoğan, 2003: 50; TBMM: 2014a).

1924 Anayasası ise parlamenter sistem özellikleri belirgin olmakla birlikte kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemine (Madde: 5) ait izleri de taşıyan bir geçiş anayasası görünümündedir. Bu anayasa ile iki

²⁰ Anayasada yapılan değişikliklere göz atıldığında artık parlamentarizmin tipik kurallarının hayata geçirildiği görülmektedir. Sözgelimi; padişah yetkilerini ancak sadrazam (başbakan) ve ilgili bakanın imzasıyla kullanabilecek bir konuma getirilmiştir. Yine 29. madde gereği artık hükümet üyeleri (bakanlar) sadrazam tarafından belirlenip padişaha sunulacaktır. 30.madde ile hükümetin kurulması meclis onayına bağlanmış ve hükümet meclise karşı sorumlu hale getirilmiştir. 38. maddeye yapılan ekleme ile gensoru (güvensizlik oylaması) metodu kabul edilmiştir. Devlet Başkanını sembolikleştirme amacı doğrultusunda padişahın birçok yetkisi elinden alınmıştır. Bunlardan hükümet sistemiyle ilgili olanlardan bahsedilecek olursa; Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanabilmesi ve kanun çıkarma sürecini başlatma için padişahın izin isteme şartı kaldırılmıştır. Yine 35. maddede yapılan değişikliklerle padişahın meclisi fesih yetkisi de birtakım şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar arasında Meclis-i Ayan'ın padişah tarafından verilecek fesih kararını onaylaması da yer almaktadır.

²¹ Bu dönemde 1909 değişiklikleriyle parlamenter bir yapıya bürünmüş olan 1876 Anayasası da halen yürürlükte. Çift anayasalı bir dönem yaşandığına vurgu yapmak, parlamenter çizginin sürekliliğini gözden kaçırmamak adına önemlidir.

başlı bir yürütme (Madde: 7) ve özellikle de yetkileri az bir cumhurbaşkanının kurulmuş olması hükümet sistemindeki parlamentarizme kayışın net göstergeleridir. Anayasanın 35. maddesindeki cumhurbaşkanına tanınan veto yetkisinin mutlak değil de geciktirici veto şeklinde oluşu, 39. maddesi ile cumhurbaşkanınca çıkarılacak bütün kararlarda başbakan ve ilgili bakanın imzasının gerekli kılınması ve 44. madde ile Bakanlar Kurulunun başbakanca oluşturulması gibi düzenlemelerle parlamentarizmin az yetkili devlet başkanı özelliği hayata geçirilmiştir (TBMM: 2014b; Ay, 2004).²² Yeni Türk devletinin inşa döneminde cumhurbaşkanını bu şekilde konumlandırmak Atatürk'ün patrimonial kişi otoritesini yıkmaya çalışan bir lider olarak kendinden sonra gelecek cumhurbaşkanlarının güçlü olmamasını hedeflediği şeklinde yorumlanabilir (İnalçık, 2013: 190, 205, 206). Yine bu hamle ile Atatürk, yetkileri az cumhurbaşkanı kuralını anayasal düzene sokarak karizmatik otoritesini parlamentarizme geçiş için kullanan bir lider görünümündedir. Her ne kadar 1950 yılına kadar ipler cumhurbaşkanlarında olsa da 1924 Anayasasındaki cumhurbaşkanına yönelik bu düzenlemelere bakılarak parlamentarizm doğrultusunda önemli bir aşamanın kaydedildiğini söylemek mümkündür.

Türkiye'de 14 Mayıs 1950 seçimlerine müteakiben başbakanların ön plana geçmesiyle anayasadaki parlamenter kuralların daha iyi işlemeye başladığı görülmektedir (Özbudun, 2005: 111). O zamana kadar hukuken ve siyaseten parlamenter sistemin varlığına karşın işleyişte cumhurbaşkanının ön planda olduğu bir hükümet sistemi mevcuttur. 1923-1950 periyodunda; anayasada cumhurbaşkanına tanınan yetkilerin azlığına rağmen, Atatürk ve İnönü'nün sahip oldukları vatan kurtarıcılığı ve büyük asker algısından kaynaklanan karizmatik otoritenin etkisiyle (İnalçık, 2013: 205) fiili bir durum yaşanmış ve siyasal hayattaki başlıca

²² 1924 Anayasasında parlamentarizmin karakteristik özelliklerinden olan; cumhurbaşkanı aracılığıyla yürütmenin yasamanın görevine son vermesi usulünün olmamasına ve bu anayasanın 31. maddesindeki başbakanın yanı sıra cumhurbaşkanının da yasama üyesi olma şartının varlığına bakarak; 1921 Anayasasında belirgin olan meclis üstünlüğü yaklaşımının kısmen de olsa kendini hissettirmeye devam ettiği söylenebilir.

aktör başbakan değil de devlet başkanı olmuştur. Bu zaman dilimi Osmanlı Döneminde siyasal kültüre yerleşmiş olan devlet başkanı geleneğinin imparatorluktan modern ulus-devlete geçişte güçlü cumhurbaşkanı figürüyle ikame edildiği bir geçiş dönemi olarak da nitelendirilebilir. Çok partili hayatın başlamasıyla başbakanların parlamenter sistemin gerektirdiği konuma kavuşmasında cumhurbaşkanlarının çok partili bir siyasal hayatın içinde tarafsız olma gereğini içselleştirmeye başlamaları ve bu yöndeki kamuoyu beklentisinin de etkili olduğunu belirtmek gerekir. Yine burada göz ardı edilmemesi gereken bir başka husus da; güçlü cumhurbaşkanlarıyla geçen yıllarda dahi Türkiye’de parlamentarizm doğrultusundaki kurumsallaşmanın devam etmiş olmasıdır. Bu periyotta en azından yürütmenin ikili bir yapıya sahip olması ve hükümetin meclise karşı sorumlu kanat oluşu süregelen bir çizgi konumundadır (Hakyemez, 2011: 12, 15).

Ülkemizde parlamentarizmin tüm özellikleriyle kurulması ise *1961 Anayasası* ile olmuştur (Erdoğan, 2003: 100-102; Demir 2014: 851). Bu anayasa ile parlamenter sistemin gereklerine eksiksiz bir şekilde yer verilmesinin yanı sıra ampirik demokrasiye ait unsurlar ve kuvvetler ayrılığı ilkesi de net bir şekilde siyasal sistemin bir parçası haline getirilmiştir (Ay,2004). Sözgelimi 1961 Anayasasının 97 ve 98. maddelerinde cumhurbaşkanı temsili (sembolik) ve sorumsuz olarak konumlandırılmış; tarafsız ve partiler üstü olmasını sağlamak için de cumhurbaşkanı seçilen kişinin varsa partisiyle alakasının kesileceği ve milletvekilliğinin sona ereceği şeklindeki hükümler ilk defa anayasal bir hüküm olarak düzenlenmiştir.²³ Anayasanın 102. maddesiyle meclis üyesi olması zorunlu tutulan başbakan 105. madde ile hükümetin genel siyasetini yürütmekle yetkilendirilmiştir. Yine klasik bir parlamentarizm uygulaması olan cumhurbaşkanının milletvekili seçimlerini yenileme yetkisi de cumhuriyet döneminde ilk defa 1961 Anayasasının 108. maddesi ile sistemde yer almıştır. Anayasanın 6. maddesiyle yürütme

²³ 1924 Anayasasında bu husus; 32. madde ile; "*cumhurbaşkanı kaldıkça meclis tartışma ve görüşmelerine katılamaz ve oy veremez*" şeklinde düzenlenmişti (TBMM, 2014b).

yetkilerinin toplandığı bir Bakanlar Kurulu oluşturulurken, 88, 89 ve 90. maddeler ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (yasamanın) yürütmeyi denetleme yolları düzenlenmiş; bunlardan 89. madde ile Bakanlar Kurulu yasama organına karşı sorumlu tutulmuştur.

1982 Anayasasında ise hükümet sistemi olarak parlamentarizm net bir şekilde yer almasına rağmen bu anayasanın 104. maddesindeki cumhurbaşkanına tanınan görev ve yetkilerin fazlalığından dolayı 1961 Anayasasındaki kadar saf bir parlamentarizmden bahsetmek mümkün değildir (Yazıcı, 2005: 125). 1982 Anayasasında 105. madde ile sorumsuzluğu ilan edilen cumhurbaşkanının görev ve yetkileri sembolik değildir. 104. maddedeki görev ve yetkilerine bakıldığında bu anayasa ile cumhurbaşkanını bir aktör olarak devreye sokmak isteyen rasyonelleştirilmiş bir parlamentarizmin hedeflendiği söylenebilir. Cumhurbaşkanının parlamentarizmin ruhuna aykırı bir şekilde geniş yetki sahibi bir aktör olarak düzenlenmesinden²⁴ dolayı 1982 Anayasası ile oluşturulan hükümet sistemi yarı- başkanlık sistemini de akıllara getiren bir görünümde (Ay, 2004; Hakyemez, 2011: 4).

21 Ekim 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle bu güçlü cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulünün de anayasaya eklenmesiyle (Madde: 101 ve 102), 1982 Anayasasının hükümet sistemi yarı-başkanlığa doğru biraz daha yaklaşmıştır. Ancak bu seferde yarı-başkanlığın özellikleri göz önüne alındığında görev ve yetkiler halkoyuyla gelen bir cumhurbaşkanı için yetersizdir. Bu arada gücünü muhafaza etmekte olan bir başbakanın hala sistem içinde başlıca aktör

²⁴ Konuyu somutlaştırma adına 1982 Anayasasının 104. maddesinden birkaç örnek vermek gerekirse; Devlet Denetleme Kurulu (DDK) üyelerini, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) üyelerini, üniversite rektörlerini, yüksek yargı üyelerinin önemli bir kısmını seçmek gerçekten olağandışı yetkililerdir. Bu noktada 1961 Anayasası ile bir mukayese yapmak faydalı olabilir. 1961 Anayasası'nın cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin düzenlendiği 97. maddesi ise şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası anlaşmaları onaylar ve yayınlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.” (TBMM,2014c). 1924 Anayasası'nda da cumhurbaşkanı için geniş bir görev ve yetki düzenlemesi olmadığını tekrar hatırlatmakta yarar vardır.

olarak varlığını sürdürmesi yürütmede iki başlılığa yol açabilecek karmaşık bir durumdur. 2007 öncesi mevzuata göre seçilen cumhurbaşkanları şimdikine oranla daha güçsüz oldukları halde cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu arasında sorunlar yaşandığı göz önüne alındığında gelinen noktanın Türk siyasi sisteminin işleyişinde ciddi sorunlara yol açabileceği söylenebilir.

Son olarak 1982 Anayasasının esasen bir rasyonelleştirilmiş parlamentarizm örneği olarak da Türk siyasi hayatında ayrı bir konumda olduğuna değinmekte yarar vardır. Bu hedef doğrultusunda 1961 anayasası döneminde hükümetlerin kurulması ve cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında karşılaşılan kilitlenmeler düşünülerek yapılan hükümet sistemini rasyonelleştirme hamleleri faydalı olmuştur.²⁵ Ancak cumhurbaşkanını güçlendirme ile amaçlanan rasyonelleştirmenin verimli olmadığı söylenebilir. 1982 Anayasası ile cumhurbaşkanına verilen yetkiler siyasi iktidarı denetlemeye (denge-fren noktasında) katkı için düşünülmüştür. Ancak Turgut Özal ve Süleyman Demirel örneklerinde de net bir şekilde görüldüğü üzere aynı siyasi parti çatısı altında bulunmuş olan cumhurbaşkanı ile başbakan arasında dahi yetkileri kullanma noktasında sorunlar yaşanmıştır. Yine bu tecrübeyle fazla yetkili olmanın cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesinin işleyişini zorlaştırdığı da görülmüştür (Ay, 2004).

5- Türk Siyasi Kültürü ve Siyasi Partilerin Örgütsel Özellikleri

Siyasi kültür siyasi sistemin işlemede etkili olan; inanç, gelenek, değer, tutum, algı ve meşruluk anlayışı gibi kültürel öğeleri içeren geniş

²⁵ Rasyonelleştirme kavramı ile hükümet sistemine etkinlik ve istikrar kazandırma yönündeki uygulamalar kast edilmektedir (Gözler, 2000b). 1982 Anayasasında bu yönde hükümler yer almaktadır. Sözgelimi cumhurbaşkanının hükümeti kurma görevini bir milletvekiline vermesinden itibaren 45 gün içinde hükümet işbaşı yapmadığı takdirde parlamento seçimlerinin yenilenmesine gidilmesi (Madde: 116), meclis başkanı seçiminde en geç 4. turda en fazla oy alan üyenin başkan olması (Madde: 94), hükümet kurulmasını kolaylaştırmak için hükümetlerin göreve başlaması sırasında yapılan güven oylamasında üye tamsayısının değil de toplantıya katılanların salt çoğunluğunun yeterli görülmesi (Madde: 96 ve Madde: 110) ve yine hükümetlerin düşürülmesini zorlaştırmak için Anayasasının 99. maddesi ile gensoru vermenin zorlaştırılması birer rasyonelleştirilmiş parlamentarizm uygulamasıdır.

kapsamlı bir kavramdır (Sarıbay, 1996: 48; Sitembölükbaşı, 1997: 254). Toplumun ekseriyeti tarafından paylaşılan bu tarz kültürel unsurlar siyasal hayatın başlıca aktörleri olan; liderler, yöneticiler ve seçmenlerin toplumsallaşmasında da pay sahibidir. Bir anayasada hükümet sistemine dair tasarruf ne şekilde olursa olsun; siyasal kültürde yer etmiş olan inanç, gelenek, algı ve tutum gibi kültürel dinamikler kendine has bir şekillenme ve işleyişe yol açabilmektedir (Valenzuela, 2004: 5, 6, 11). Dolayısıyla hükümet sisteminin etkin bir şekilde işlenmesini sağlama düşüncesi kadar bir ülkedeki demokratik pekişme açısından da siyasal kültür göz önünde tutulması gereken bir unsur konumundadır.²⁶ Tam bu noktada hükümet sisteminin siyasal hayatın işleyişine dair beklentiler açısından da önem taşıdığına değinilebilir. Zira siyasal kültürle kurumsal yapılar arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur (Kalaycıoğlu, 1995: 49; Türköne, 2007b: 231). Buradan özellikle hükümet sistemi, seçim yasası ve siyasi partiler yasası gibi unsurların demokratik siyasal kültür öğelerinin gelişmesi açısından bir araç olarak kullanılabileceği şeklinde bir sonucu da ulaşılabılır.

Türk siyasi kültürü hükümet sistemi bağlamında büyüteç altına alındığında dikkate alınması gereken ilk öge olarak "güçlü devlet anlayışından" bahsedilebilir. Türkiye'de devletin güçlü olması gerektiği hem halk hem seçkinler düzeyinde siyasal kültürün önemli bir unsuru durumundadır (Özbudun, 2007: 11, 13). Bu algıyı destekleyen; tehdit algısının yüksekliği ve güçlü karizmatik lider arayışı gibi siyasal kültür kapsamında yer alan bir takım öğelerden de bahsedilebilir. Bunlar güçlü devlet anlayışının farklı tezahürleri olarak da değerlendirilebilir.²⁷

²⁶ Biraz daha somutlaştırma yapmak gerekirse, bir hükümet sistemi siyasal hayatın demokratik akışını menfi yönde etkileyebilecek kültürel öğelerin kendini göstermesine vesile olabilecek özellikler (riskler) taşıyorsa bu durumu dikkate almak gerekir.

²⁷ Osmanlı İmparatorluğunun gerileme ve çöküş sürecinin; işgal, göç ve acılarla dolu bir şekilde yaklaşık iki asrı bulmasının da etkisiyle siyasal kültürde yer etmiş olduğu söylenebilecek bu gibi öğeler, siyasal sistemdeki olası otoriterliğe kayışları meşru görmeye ve dolayısıyla anayasal krizlere yol açabilecek niteliktedir. Açıkçası kişiye dayalı yürütme gücünü içeren hükümet sistemleri olan başkanlık ve yarı-başkanlık hükümet sistemleri tercih edilecekse bu tarz kültürel öğeleri göz önüne alarak rasyonelleştirici tedbirler üzerinde de düşünmek faydalı olacaktır.

Elitler arasında kutuplaşma yaşanması da siyasal kültürümüze ait bir başka özelliktir. Türk siyasal hayatının hemen her döneminde siyaseti karşıtlıklara dayalı yapma ve elit içi çatışmalarla karşılaşmak mümkündür (Öğün, 2000: 20). Taht kavgaları, mezhep çatışmaları, bürokratik elitler arasındaki hizipleşmeler ve modernlik- geleneksellik (merkez-çevre) bağlamında süregelen politik bölünmüşlük kutuplaşmayı bir kültür haline getiren (süreklileştiren) başlıca dinamikler görünümündedir.²⁸ Bu arada siyasetçilerle temsil ettikleri sosyal kesimler arasında bir vesayet ilişkisinin oluşması da siyasi kültürde yer alan ve gerginleşmeye kaynaklık edebilen bir başka unsurdur (Öğün, 2000: 47, 56). Dikkat edilirse tüm bunlar demokratik hükümet sistemlerinin işleyişi ve etkinliği açısından gerekli olan uzlaşmacı - çoğulcu demokratik kültürün gelişmesini zorlaştırabilecek kültürel özelliklerdir.

Partilerin temel meselelere yönelik politik önerilerinin çoğu kez birbirine zıt olması, politikacıların geniş kitleler karşısındayken gergin tutum ve söylemlere kayabilmesi Türk siyasal hayatında olağan olan ancak; siyasal alandaki kutuplaşmaya mütemayil yapıyı da besleyen hususlardır. Cumhuriyet dönemi bu açıdan büyüteç altına alındığında ise özellikle 1958-60 arası ve 1970'li yıllar siyasal kutuplaşmanın kendini son derece yüksek düzeyde hissettirdiği periyotlar olarak gösterilebilir (Özbudun, 2007: 15). Ülkemizde son yıllarda siyasal gerginliğin artışına paralel olarak, kutuplaşmanın da yükselişe geçtiği hatta hayat tarzlarından hareketle de bir kutuplaşma riskinin kendini gösterdiği birçok araştırmada karşılaşılan sonuçlar arasındadır²⁹ (Ağırdır, 2014: 40-42).

²⁸ Samuel Huntington (1927-2008) Türkiye'yi Batı kültürü ile kendi geleneksel kültürü arasında "parçalanmış bir ülke" olarak ifade ediyor (Huntington, 2006: 98, 162, 263) İncalcık'a göre ise bu durum siyasete de yansımakta; modernlik ve geleneksel tepki siyasal süreçlerde de etkili olmaktadır (İncalcık, 2013: 168, 207, 224).

²⁹ Sözelimi Bilgesam Stratejik Araştırma Merkezi'nce Temmuz 2014 de yayınlanan "*Türkiye'de Etnik, Dini ve Siyasi Kutuplaşma*" başlıklı raporda yer alan; ülkemizde ikiden fazla toplumsal kesim arasında artan bir kutuplaşma yaşandığı, bu kutuplaşmanın etkisiyle seçmenlerin rakip siyasi partilere olan tepkiselliğinin de tehlikeli düzeye ulaştığı şeklinde sonuçlar dikkat çekicidir. Yine bu çalışmadaki; ülkemizde kendisine karşı ayrımcılık yapıldığını düşünenlerin oranındaki yükseklikte düşündürücüdür (Akyürek ve Koydemir, 2014: 5-9). Kutuplaşmanın fazla uzun sayılmayacak bir zaman dilimi içinde sosyal barışı tehdit eder düzeye ulaşabilmesi, en azından böyle bir potansiyelin varlığı ülkemiz açısından hükümet sistemi arayışlarında dikkate alınması gereken bir husustur. Tam bu noktada yirmi yılı aşkın bir

Yukarıda bahsedilen kültürel özelliklerin bir sonucu olarak değerlendirilebilecek olan "muhalefete tahammülsüzlük" de hükümet sistemi bağlamında göz önünde tutulması gereken bir başka olgudur. Siyasal hayattaki sürekli gerginlik neticesinde muhalefeti olağan ve gerekli bir siyasal fonksiyon olarak görme bilincini de sekteye uğratmaktadır. Nitekim Türk siyasetinde kendinden önceki dönemi itham ederek siyaset yapma oldukça yaygın bir tutumdur. Bu noktada Türk siyasal kültüründe çoğunlukçu demokrasi anlayışına yatkın bir bakış açısının hâkimiyetinin de altını çizmek faydalı olabilir. Türkiye'de çoğunluğun desteğini sağlamış olmayı milli irade ve demokrasinin tecellisi olarak görmek yaygın bir siyasi tutum olduğu kadar (Öğün, 2000: 61) demokratik siyasi kültür açısından da bir göstergedir. Çoğunlukçu bakış açısının siyasetin her kademesinde iktidar mevkiine gelenlerin muhalefete tahammülsüzlük göstermesini kolaylaştıran bir unsur olduğu söylenebilir³⁰ (Parlak, 2008; Öğün, 2000: 20, 25).

Hükümet sistemi konusunu, sistemin etkin işleyişi ve demokrasinin pekişmesi gibi perspektiflerden tartışırken, modern toplumun ve demokrasinin işleyişinde vazgeçilmez bir konuma sahip olan siyasi partileri de dikkate almak gerekir. Çünkü siyasi partiler siyasal sistemin çarklarını çeviren kurumlardır ve bir ülkedeki siyasi partilerin örgütsel özellikleri hükümet sisteminin işleyişi üzerinden oldukça etkili olmaktadır. Bu durum Türkiye açısından önem taşıyan bir tespittir. Zira Türk siyaseti büyük oranda parti siyasetidir. Ülkemizde sivil toplum ve

zamandır periyodik aralıklarla yapılan "Dünya Değerler Araştırması" nda Türk toplumunun sürekli olarak; insanların birbirine en az güvendiği ve hoşgörüsü en az olan toplumlar kategorisinde yer aldığına da değinmek faydalı olabilir (Kalaycıoğlu, 1995: 56; Esmer, 2012).

³⁰ Türk siyasal hayatına bakıldığında karşıtlıklar ve ötekileştirme içeren bir çizginin (pratiğin) süregeldiği fark edilebilir. Siyasal alanda çoğulculuğun ve muhalifliğin başladığı 19. yüzyılın ortalarından bu güne kadar siyasetin aktörleri birbirlerine yönelik güçlü bir ötekileştirici tutum da sergilemektedir. Bu durum modern dönemin başlangıcında Genç Osmanlıların Tanzimat paşalarını ötekileştirmesiyle başlayan ve uzlaşmacılığın neredeyse hiç içinde yer almadığı siyaset algılamasının devam ettiği; toptancı bir yaklaşımla ve suçlayarak siyaset yapmanın bir siyasal üslup olarak Türk siyasal hayatına yerleştiği şeklinde ifade edilebilir (Öğün, 2000: 62-64 Parlak, 2008).

kamuoyu siyaset üretme noktasında zayıftır (Özbudun, 2007: 15; Öğün, 2000: 59).

Siyasi kültüre ait özellikler doğal olarak politik hayattaki başlıca güç konumunda olan siyasi partilerin işleyişine de yansımaktadır. Nitekim siyasi partiler uzlaşmacı olmaktan ziyade kutuplaşmacı politikaları tercih etmektedir. Ayrıca Türkiye’de partiler arası rekabetin ötesinde parti içi mücadelelerde dahi kutuplaşma görülebilmektedir (Özbudun, 2007: 75, 78; Öğün, 2000: 59). Çünkü muhalefete tahammülsüzlük rakip partilere olduğu kadar parti içindeki farklı seslere karşı da sergilenebilmektedir. Bu durumun parti içi demokrasinin gelişmemesinde de önemli bir etken olduğu belirtilmelidir (Sarıbay, 2001: 94; Türköne, 2007c: 271-273, 290). Tüm bu özelliklerin neticesinde partiler arasındaki siyasal rekabet sert bir şekilde geçmektedir. Siyasi partilerin uzlaşmacı bir tavır sergilemesi, işbirliğine açık olmayı sürdürebilmesi Türk siyasi hayatında pek rastlanmayan durumlardır. Oysaki demokrasi için vazgeçilmez kurum olan siyasi partiler demokratikleşmenin değil de kutuplaşmanın adresi haline gelirlerse demokrasinin de sonunu getirebilirler (Sarıbay, 2001: 17).

Türk siyasi partilerinde örgütsel manada güçlü oligarşik eğilimler de söz konusudur (Özbudun, 2007: 79; Türköne, 2007c: 290). Başta genel başkanlar olmak üzere parti teşkilatının hemen her kademesindeki yöneticilerin tartışılmaz bir egemenliği oluşmaktadır. Liderlerin güçlü oluşu ve parti içi demokrasinin gelişkin olmamasının bir sonucu olarak Türk siyasi partilerinde yüksek derecede parti disiplini ve dayanışması da görülmektedir (Özbudun, 2007: 82).

Siyasi kültür ve siyasi partiler bağlamında buraya kadar bahsedilenler Türkiye’deki siyasi yelpazenin tamamı tarafından paylaşılan, tarihsel ve sosyolojik boyutu olan unsurlardır (Öğün, 2000: 47). Bunların hükümet sistemi tartışmalarında masanın üstünde olması gerektiği söylenebilir. Zira sistemin işleyişine etki edebilecek niteliktedirler. Yan yana getirildiklerinde ülkemizde uzlaşmacı-çoğulcu demokratik siyasal kültürün zayıf durumda olduğu net bir şekilde görülmektedir. Oysaki

modern siyasal kurumların hepsi uzlaşmacı siyasal kültüre ihtiyaç duyan bir yapıdadır. Konuya demokratik hükümet sistemleri açısından yaklaşıldığında ise özellikle de esneme kabiliyeti zayıf olan başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinde gerçek manada istikrar için uzlaşmacı kültüre ve böyle bir kültür tarafından biçimlendirilecek siyasal kurumlara olan ihtiyaç oldukça belirgindir. Bu arada uzlaşmacı kültürün çarkları dönen bir siyasal sistemin kaynağı olarak siyasal meşruiyetin ve dolayısıyla reel egemenliğin de başlangıç noktası olduğu söylenebilir (Şahin, 2011: 200).³¹

6-Sonuç

Öncelikle hükümet sistemi kurmanın kolay bir süreç olmadığını bir tespit olarak dile getirmek gerekir. Zira etkin işleyiş, tıkanıklıkları (kilitlenmeyi) aşacak esneklik sağlama, istikrar ve demokratik pekişme gibi çok sayıda hedefi bir arada düşünmek gerekmektedir (Hakyemez, 2011: 21). Ayrıca bu hususlarda en isabetli kararlara ulaşmak için siyasal çevreye ait başlıca unsurlar ayrıntılı bir analize tabii tutulmalıdır. Bu arada tercih edilecek hükümet sisteminin uzun süre kullanılacak olması da ayrı bir sorumluluk anlamına gelmektedir (Turan, 2005: 120, 122).

Çalışma sonucunda ulaşılan bir başka sonuç olarak da hükümet sisteminin uzlaşmacı çoğulcu kültürün gelişmesine katkıda bulunabilecek ya da en azından -eğer mevcutsa- siyasal kültüre yerleşmiş olan ve otoriter geri gidişlere yol açabilecek öğelerin kendini göstermesini sınırlandırabilecek bir araç olduğudur. Bu noktada demokratik pekişmenin gerekleri arasında iyi işleyen ve iyi işlediği için meşruiyeti sürekli artan bir hükümet sisteminin de olduğunu belirtmek

³¹ Küreselleşmeyle birlikte önemi daha da artan egemenliğin, siyasal sisteme duyulan güvenle yani meşruiyetle yakından alakalı olduğunu belirtmek gerekir. Reel manada egemenlik her şeyden önce siyasal sistemin kendi vatandaşları gözünde yüksek bir meşruiyete sahip olmayla başlamaktadır. Sorun çözen bir hükümet sistemi siyasal sistemin meşruiyetini güçlendirecek başlıca unsurdur. Bunun için de uzlaşmacı ve reel siyasete odaklı politik tutumlara ihtiyaç vardır (Şahin, 2011: 200-202). Bu doğrultuda kelebek etkisini başlatacak, uzlaşmacı demokratik siyasal kültürün gelişmesi noktasında önderlik edecek olan başlıca siyasi kurumlar ise siyasi partilerdir.

gerekir. Türkiye gibi uzlaşmacı siyasal kültür noktasında güçlü olmayan ülkelerin hükümet sistemi konusunda detaylı bir çalışma yapması ve rasyonel davranmaya çalışması başlı başına bir zorunluluktur. Unutulmamalıdır ki Türkiye uzun sayılabilecek bir demokrasi geçmişine karşın demokratik pekişmeyi henüz gerçekleştiremediği gibi otoriter geri gidişlere de sahne olabilen bir ülke konumundadır. Türkiye'nin yaşadığı bu tarz sıkıntıların altında yatan başlıca eksikliğin uzlaşmacı siyasal kültür noktasında olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye'de başta siyasal partiler arasındaki uzlaşma ve diyalog eksikliğinden dolayı demokratik rejime üç kere ara verilmiştir (Özbudun, 2007: 7, 10).

Tam bu noktada demokratik bir rejimin sürdürülebilirliği açısından parlamenter sistemin başkanlık sisteminden daha avantajlı olduğu tespitinden de bahsetmek de yarar vardır (Mainwaring ve Shugart, 1997: 450). Demokrasinin kesintiye uğrama ihtimalinin parlamenter sistemde başkanlık sistemine oranla çok daha düşük olduğunu gösteren çok sayıda çalışma söz konusudur. Bu çalışmalara bakıldığında; başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde parlamenter rejimle yönetilen ülkelere göre askeri darbeye maruz kalma oranının iki kattan fazla olduğu görülmektedir. En az 10 yıl süreyle demokratik rejimi sürdürme gücü de; parlamenter rejimle yönetilen ülkelerde başkanlık sistemiyle yönetilenlerin yaklaşık üç katıdır (Özbudun, 2005: 109). 1972'den bu yana ülkeler için demokrasi indeksi oluşturan "Freedom House" (Özgürlük Evi) verilerine göre ise; dünyadaki 33 uzun süreli demokrasiden 22 tanesi parlamenter sistemle; sadece 6 tanesi de başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Benzer başka bir bulgu da; II. Dünya Savaşı'ndan bu yana demokrasiyi kesintisiz sürdüreceklerinden dolayı ileri demokrasi kategorisine dâhil edilen ülkelerin yaklaşık % 77,4'ünün parlamenter olduğudur (Mainwaring ve Shugard, 1997: 456, 457; Kalaycıoğlu, 2005: 24). Bu istatistiklerden hareketle demokratik bir rejimin sürdürülebilirliği açısından parlamenter sistemin başkanlık sisteminin önünde olduğu söylenebilir. Öyle anlaşılıyor ki parlamentarizm hükümet istikrarsızlıklarına açık ama uzun vadede demokrasinin istikrarına katkı yapabilecek bir niteliğe sahiptir.

Çalışmada siyasi kültür ve siyasi partilere ait örgütsel özelliklerle hükümet sisteminin işlerliği ve istikrarı arasında yakın ilişki olduğu şeklinde de bir sonuca ulaşılmıştır. Bu tespit çerçevesinde bir Türkiye değerlendirmesi yapıldığında; öncelikle siyasal kültürün uzlaşmacı nitelikte olmadığı gerçeğini dile getirmek gerekir. Türk toplumu zıtlasmaya ve ikililiğe mütemayildir (İnalçık, 2013: 190). Temel hak ve özgürlükler noktasında bilinç eksikliği söz konusudur. Siyasal partilere bakıldığında ise; öncelikle partilerin kutuplaşmaya kayabildiğinin altını çizmek gerekir (Kalaycıoğlu, 1995: 65). Bunun yanı sıra parti disiplini yüksektir ve lider egemenliği söz konusudur (Özbudun, 2007: 111).

Türkiye'ye ait yukarıda dile getirilen özellikler başkanlık sistemiyle yönetilen ve bu deneyimleri ciddi siyasi krizlerle devam etmekte olan Latin Amerika ülkelerini akla getirmektedir (Özbudun, 2007: 8, 17). Bu ülkeler yakın plana alındığında "Delegasyoncu Demokrasi" başlığı altında toplanan (Özbudun, 2007: 17; Özbudun, 2005: 109); zayıf bir demokratik siyasal kültür, hesap vermesi sınırlı daha doğrusu sınırlandırılmayan siyasal iktidar, siyasal hayatın kutuplaşmış olması, aşırı derecede kişiselleştirilmiş tarzda siyasal liderlik, kurumsallaşma düzeyi düşük hukuki-siyasi kurumlar ve bu kapsamda yargıya müdahalenin yoğunluğu (hukuk devletinin zayıflığı) gibi özelliklerle karşılaşmaktadır. Latin Amerika'da bu şartlar altında "Delegasyoncu Demokrasi" şeklinde işleyen başkanlık hem istikrar hem de demokratikleşme açısından verimli olmamıştır (Valenzuela, 2004: 5,6) Bu ülkelerde uzlaşmacı siyasi kültürün zayıflığı neticesinde başkanlık sistemi yasama yürütme kilitlenmelerine fazlasıyla sahne olmuştur. Kilitlenmeden çıkış yolu olarak başvuru olan "Başkanlık Kararnameleri" denen idari kararname özelliklerle demokrasi açısından sorun haline gelmiştir.³² Yaşanan meşruiyet tartışmaları, hükümetlerin politika

³² Kararnamelerle ülkeyi yönetme imkânı (Decretismo) ABD'de olmayan ama Latin Amerika'da yaygın olan bir uygulamadır (Yazıcı, 2005: 140). Başkanın elinde aşırı kuvvet toplanmasına yol açarak başkanlık sistemini demokratik ruhundan tamamen uzaklaştıran, yozlaştıran bir işleyiş biçimi olarak değerlendirilmektedir (Özbudun, 2013: 207). Dikkat edilirse bir ülkenin süreklilik arz edecek şekilde kararnamelerle yönetilmesi demek yasama organının devre dışı kalması anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda hükümet sisteminde zamanla kişi eksenli bir diktatörlük doğrultusunda dönüşüm yaşanabilir.

üretmemesi, kolektif sorunların çözümsüz kalması gibi faktörler neticesinde yaşanan askeri darbeler ise demokrasiye tamamen ara verilmesine yol açmıştır.³³

Ulaşılan bir başka sonuçta Türk siyasi kültürü ve parti sistemindeki başlıca özelliklerin başkanlık ve yarı-başkanlık sisteminin sağlıklı şekilde işlemlerini sağlayacak şartları karşılamadığıdır (Hakyemez, 2011: 22). Ayrıca bu sistemlerin ülkemizde uzlaşmacı demokratik kültür açısından var olan olumsuz unsurları sınırlandırma açısından da etkili olmayacağı söylenebilir (Özbudun, 2005: 111). Kısacası kişi odaklı başkanlık tarzı sistemlerin Türkiye açısından gerçek manada istikrarlı ve etkili bir yönetim sağlaması zor görünmektedir.

Tam bu noktada başkanlık sisteminin etkili ve demokrasiye katkıda bulunacak şekilde işlediği başlıca ülke olan ABD'den hareketle (Turan, 2005: 123) bu sistemin iyi işlemlerini sağlayan faktörlere göz atmak faydalı olabilir. ABD'de geniş yetkilere sahip olan başkan dizginleyebilecek, kişiselleştirilmiş iktidarların oluşmasına (başkancılığa kayışa) set çekebilecek sınırlandırıcı mekanizmalar kurumsallaşmış durumdadır. Bu kapsamda ilk olarak hukuk devleti ilkesinin yerleşmiş olduğundan bahsedilebilir. Bağımsız ve etkili bir yargı gücü ve bu kapsamda güçlü bir anayasa yargısı mevcuttur. Yine ABD, Federal (merkezi) hükümetin yetki alanını sınırlama da önemli bir işlev gören ve iyi işleyen bir federal sisteme sahiptir.³⁴ Siyasal kültüre bakıldığında ise;

³³ Bugün Küba ve Haiti dışında bu coğrafyadaki siyasi iktidarlar serbest seçimle belirlenmektedir. Ancak Latin Amerika'da Başkanlık sistemine geçiş evresi olarak ifade edilen 1930-1980 yılları arasındaki dönem bu açıdan çok sancılı geçmiştir. Şöyle ki; bu periyotta kurulan 277 hükümetten 104 tanesi (% 37,5) ordu tarafından kurulmuştur. Demokrasiye geçiş sürecinde yaşanan bu olumsuz tablonun faturası ise daha çok başkanlık sistemine kesilmektedir. Yaşananlar başkanlık sisteminin demokrasi açısından risk taşıyan siyasi kültüre ait öğeleri sınırlama (tözpüleme) açısından zayıf kaldığına yönelik bir gösterge olarak da nitelendiriliyor (Valenzuela, 2004: 5, 6, 11). Bu arada bölge ülkelerinde, disiplinli partilerden oluşan çok partili bölünmüş bir siyasal hayat daha yaygın durumdadır. Bu duruma bakarak zaman zaman Latin Amerika ülkeleri için parlamenter rejime geçiş önerileri yapıldığı, ancak sembolik bir devlet başkanının bu bölgelerde tarihsel ve sosyolojik karşılığı olmadığından bu önerilerin pek yankı bulmadığı da belirtilmelidir (Valenzuela, 2004: 14, 18).

³⁴ ABD'de federalizm sayesinde siyasi güç sadece merkezi hükümette ve dolayısıyla başkanda toplanmıyor. 50 eyaletin olduğu ülkede eyaletlerin geçmişten gelen statüleri, güçlü yönetim

uzlaşmayı en üst değer olarak görme, siyasal rekabette ödün vermeyi normal karşılama, tebaa tarzı değil de katılımcı tarz siyasal davranışlarda bulunma gibi özellikler yerleşmiş durumdadır. Belki de en önemlisi toplumun siyasal sistemin demokrasi esaslı olduğu ve bunun korunması gerektiği şeklinde bir bilinç düzeyinde olmasıdır (Turan, 2005: 116, 117,118).

ABD'de başkanlık sisteminin iyi işleminde parti sistemindeki özelliklerin de katkısı büyüktür. Bu noktada ilk olarak iki partili bir sistemin (Demokratik Parti ve Cumhuriyetçi Parti) yerleşmiş olmasından bahsetmek gerekir.³⁵ Bu iki büyük partinin “birbirinin neredeyse kopyası” oldukları da söylenebilir (Eroğul, 2010b: 143). Dolayısıyla aralarında ciddi bir görüş ayrılığının olması, taban tabana zıt olma durumunun yaşanması çok nadirdir. Siyasi partilerde ideolojik taassubun olmaması onları uzlaşmacılığa açık hale getirmektedir. Ayrıca lidere itaat şeklinde bir kurumsallaşma da söz konusu değildir ve Amerikan partileri neredeyse parti disiplininden yoksun durumdadır (Mainwaring ve Shugard, 1997: 465). Dikkat edilirse tüm bunlar sert güçler ayrılığına dayalı yasama yürütme ilişkilerinin sorunsuz işlemesine büyük katkı sağlayan ve aynı zamanda uzlaşmacılığın her an yeniden üretilmesine katkıda bulunan özelliklerdir (Özbudun, 2005: 108).

Başkanlık sistemi gibi uzlaşmacı bir siyasal kültüre dayandığından ya da en azından parlamentarizmden daha güçlü bir şekilde yasama ve yürütme güçlerinin karşılıklı uzlaşma ve işbirliği içinde olmasını içerdiğinden

gelenekleri bulunmakta. Bu kapsamda federal anayasa ile kendilerine bırakılan birçok yetkiye sahipler (Turan, 2005: 116; Eroğul, 2010b: 126-132).

³⁵ İki partili sistem olmadığı takdirde başkanlık sisteminin etkin bir şekilde işlemesi pek mümkün değildir (Kalaycıoğlu, 2005: 25). Çünkü her şeyden önce siyasal iktidar süreçlerinde etkili olabilen parti sayısının fazlalığı çok ihtiyaç duyulan uzlaşmayı zorlaştırabilir. Çok sayıda partinin varlığı çok sayıda farklı bakış açısının da etkin olması anlamına gelmektedir. Böyle bir ortamda yasama yürütme ilişkileri de içinden çıkılmaz bir hal alabilir. Kilitlenme ihtimalinin iki partili değil de çok partili sisteme sahip bir başkanlık sisteminde daha yüksek olacağı açıktır. En azından parlamentoda yasa yapma süreçlerinin uzaması yürütme gücünü kararnamelerle ülkeyi yönetme politikasına itebilir. Bu noktada bir ek bilgi olarak; Kosta Rika ve Venezüella'nın başkanlık sisteminde diğer Latin Amerika ülkelerine oranla daha sorunsuz bir gidişat sergilemeleri yerleşik bir iki parti sistemine sahip olmalarına bağlanmaktadır (Özbudun, 2007: 75, 78).

(Demir, 2014: 831) dolayı yarı-başkanlık sisteminin de Türkiye açısından bir takım soru işaretleri taşıdığı söylenebilir. Yarı başkanlık yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkileri esas itibariyle başkanlık modeline benzer tarzda dizayn etmeye çalışan ve tıpkı başkanlık gibi “kim yönetecek?” sorusuna kişi odaklı güçlü bir yürütme organı ile cevap veren bir sistemdir. Demokratik siyasal kültürün zayıf olduğu, siyasal rekabetin kutuplaşmacı karakterde cereyan ettiği bir ülkede bu sistem tercih edildiği takdirde; yürütmede iki başlılık yaşanması –ki bu istikrar açısından çok sıkıntılı bir durumdur-, hükümet sisteminin kilitlemesi ve halk tarafından seçilmiş geniş yetkilere sahip cumhurbaşkanlarının başkancılığa kayması (iktidarın kişiselleşmesi) gibi ihtimaller söz konusu olabilir (Hakyemez, 2011: 20). Türkiye’deki siyasal kültür ve partilerin örgütsel özelliklerine bakarak; yarı-başkanlığın bu ihtimallerden hükümet sisteminde kilitleme ve yürütmede iki başlılık oluşmasına yol açabileceği söylenebilir. Bu bağlamda özellikle cumhurbaşkanı ve hükümetin farklı partilerden olması durumunda (kohabitasyon) zıtlaşmanın çok derin olacağı ve yürütme fonksiyonunun etkinliğini kaybedebileceği şeklinde bir öngöründe bulunulabilir (Onar, 2005: 96). Aslında Türkiye’de 1982 Anayasası ile denenen güçlü cumhurbaşkanına dayalı rasyonel parlamentarizm, yürütmede cumhurbaşkanı ve başbakan arasında bir çekişme yaşanabileceğini de göstermiştir. Ayrıca bu sistem taraflı cumhurbaşkanını içerdiğinden, siyasal sistem içinde birleştirici, dengeleyici, akil adam pozisyonunda saygın bir aktörün kalmaması da Türkiye şartlarında sıkıntılı olabilir (Ay, 2004)

Tüm bu analizlerin ışığı altında siyasal istikrar, güçlü (etkin) yürütme ve her şeyden önemlisi demokrasi açısından parlamenter sistemle devam etme Türkiye açısından en az eksi olarak önerilebilir. Bu noktada sahip olunan önemli bir parlamentarizm tecrübesinin de altını çizmek gerekir. Ayrıca son 12 yıllık periyot bu sistemin başarıyla işlediğine dair bir göstergedir. Üstelik hükümet sistemleri içinde kutuplaşmayı azaltma potansiyeli en fazla olan da parlamentarizmdir (Gözler, 2000b). Dolayısıyla Türkiye açısından parlamentarizmden vazgeçmeyi gerektirecek ciddi manada hiçbir zorlayıcı sebebin olmadığı söylenebilir

(Gönenç, 2005: 9-11; Gözler, 2014: 68). Ciddi sorunlar yokken siyasal sistemle alakalı olarak radikal değişikliğe geçilmesi gereksiz ve Özbudun'un ifadesiyle "görülmemiş" bir durumdur (Özbudun, 2005: 111). Türkiye için en doğru yol radikal değişiklikler yapmak yerine var olan hükümet sistemini daha etkin hale getirmek için revize (rasyonelleştirme) doğrultusunda arayışlar içine girmek olabilir (Turan, 2005: 124; Demir, 200: 865).

Parlamente hükümet sistemine yönelik en önemli eleştiri, ikiden fazla parti siyasal hayatta etkili olduğunda istikrarsız hükümetlerle karşılaşma ihtimalinin yüksekliğidir. Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında da kutuplaşmaya kayışın büyük etkisiyle kısa ömürlü güçsüz koalisyon hükümetleri görülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus parlamente rejim bağlamında karşılaşılan sıkıntıların koalisyon hükümetleri zamanında olduğudur³⁶ (Hakyemez, 2011: 13). Parlamentarizm tek parti hükümetine engel olan bir sistem değildir. Nitekim ülkemizde 2002 yılından bu yana güçlü bir tek parti hükümeti iktidar konumundadır.³⁷

Türkiye'deki hükümet sisteminin revize edilmesi noktasında ise esas itibariyle iki husus önerilebilir. Bunlardan birincisi cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin parlamentarizmin ruhuna uygun hale getirilmesidir. Tıpkı 1961 Anayasasında olduğu gibi temsili (sembolik) nitelikte bir cumhurbaşkanının olduğu parlamentarizm Türkiye açısından en uygun gözükmektedir. Bu adımın atılmasıyla her şeyden önce istikrarsızlığa yol açması muhtemel olan yetki krizlerinin de önüne geçilmesi sağlanabilir³⁸ (Hakyemez, 2011: 15). 1982 Anayasasının 104. maddesiyle cumhurbaşkanına tanınmış olan çok sayıdaki yetki ve görev yürütmede bölünmüşlük yaratma riskini de beraberinde getirmektedir. Sözgelimi

³⁶ Parlamentarizm denilince ilk akla gelen ülke olan İngiltere, aynı zamanda istikrarlı bir siyasal sisteme sahip oluşuyla da tanınmaktadır.

³⁷ Ülkemizde 1965-1971 ve 1983-1991 yılları arasında da tek parti çoğunluğuna dayalı hükümetler işbaşında olmuştur.

³⁸ Bu öneriyi değerlendirirken Türkiye gibi ülkelerde cumhurbaşkanı ile seçilmiş hükümet farklı partilerden olduğunda uyum içinde çalışmalarının çok zor olacağını da göz önüne almak gerekir (Gözler, 2014: 66).

“Kanun Hükmünde Kararnameler” (KHK), “Bakanlar Kurulu Kararları” ve “Üçlü Kararnameler” de cumhurbaşkanının da imzasının gerekmesi cumhurbaşkanı ile hükümet arasında kriz yaşanmasına yol açabilecek düzenlemelerdir (Gözler, 2014: 64). Bu kapsamda cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçilmesi usulüne geri dönmenin de istikrar ve etkinlik açısından daha faydalı olacağı ileri sürülebilir. Türkiye gibi bir ülkede halk tarafından seçilen değil parlamento tarafından seçilen cumhurbaşkanı kararnameler için kendisine verilen imza yetkisinin sembolik olduğunun farkında olabilir. Yine parlamento tarafından seçilen bir cumhurbaşkanı kendisine tek imzalı işlem yapma yetkisinin verilmemesini sorun etmeyebilir.

Hükümet sistemini revize etme konusunda ikinci öneri ise; 1982 Anayasasında yer alan siyasi istikrara yönelik rasyonelleştirme uygulamalarını zenginleştirmektir. Rasyonelleştirme uygulamalarının yoğun olduğu Federal Almanya (1949) ve Fransa (1958) anayasaları yakın plana alınarak ve Türkiye şartları göz önünde tutularak hükümetlere istikrar ve etkinlik kazandırmak doğrultusunda rasyonelleştirme uygulamaları geliştirmek önemli bir adım olacaktır (Hakyemez, 2011: 22).

Dünyada İngiltere ile birlikte parlamentarizmi en iyi uygulayan ülke olması da göz önüne alınarak Federal Almanya’daki rasyonelleştirme uygulamalarının Türkiye açısından esin kaynağı olabileceği söylenebilir. Federal Almanya anayasasına bakıldığında yürütmede siyasi sorumluluğun ve son derece geniş yetkilerin sahibi anayasanın 65. maddesindeki ifadeyle; "siyasetin yörüngesini belirleyecek" kişi başbakandır (DB, 2014a). Cumhurbaşkanı ise başbakan ve ilgili bakanın imzası yani tasdikiyle geçerlilik kazanan çok az sayıda işlem yapabilen temsili bir konumdadır.³⁹ Alman anayasasının 63. maddesindeki

³⁹ Federal Almanya Anayasası’nın 59 ve 60. maddelerinde cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinden bahsediliyor. Buna göre cumhurbaşkanının görev ve yetkileri; ülkeyi uluslararası alanda temsil etme, uluslararası antlaşmaları onaylama, elçileri kabul etme, federal yargıç, subay, astsubay ve memurları atama şeklindedir. Bahsedilen atamalar cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler olarak da düzenlenmemiştir. Anayasanın 58. maddesine göre

rasyonelleştirilmiş parlamentarizm uygulamasıyla hükümet kurulması kolaylaştırılmış; Federal Mecliste oy çoğunluğu ile (salt çoğunluk ya da nitelikli çoğunluk değil) başbakan seçilmesine imkân tanınmıştır⁴⁰ (DB,2014c). Anayasanın 67. maddesinde ise dikkat çekici bir rasyonelleştirilmiş parlamentarizm uygulaması olan "Kurucu (Yapıcı) Güvensizlik Oylaması" yer almaktadır. Siyasi istikrar amacıyla hükümetlerin düşürülmesini zorlaştıran bir yöntem gere; Federal Mecliste başbakana güvensizlik oyu; onun halefi (yeni bir başbakanı) milletvekillerinin çoğunluğu tarafından seçilmeden verilememektedir (DB,2014d). Bu husus Alman anayasasının "yıkma için önce yapmak gerektiğini" hükme bağladığı şeklinde ifade edilebilir (Gözler, 2000b).⁴¹ Bu noktada bir başka öneri olarak da Fransız anayasasının 49. maddesinde yer alan güvensizlik önergesi reddedilen milletvekilinin o yasama yılı içinde bir daha güvensizlik önergesi verememesi uygulamasından da bahsedilebilir. Böylece partilerin birbirlerine yakın güçte olduğu kriz ortamlarında güven oylamasının bir silah olarak kullanılması kısmen engellenebilir. Bu tarz rasyonelleştirmelerle milletvekilleri gensoru hakkını çok gerekli hallerde kullanmaya yönelebilirler (Gözler, 2000b).

Bu arada seçim sisteminden hareketle de siyasi istikrar ve uzlaşmacı kültür noktasında rasyonelleştirme yapılabileceğine değinmek gerekir. Bu doğrultudaki çalışmalar için yine Federal Almanya'daki karma seçim

cumhurbaşkanı tüm bu işlemleri başbakan ve ilgili bakanın imzasıyla (karşı imza kuralıyla) yapabilmektedir (DB, 2014b).

⁴⁰ Bu rasyonelleştirme uygulaması 1982 Anayasasında yer almaktadır. Buna göre hükümetlerin göreve başlaması için yapılan güven oylamasında katılan milletvekillerinin salt çoğunluğunun "evet" oyu vermesi yeterlidir. Oysaki anayasamızın 111. maddesine göre güven oylaması yani hükümetlerin düşürülmesinde üye tam sayısının salt çoğunluğu aranmaktadır. Bu arada Bakanlar Kurulu için "Göreve Başlama ve Güvenoyu" nun düzenlendiği anayasamızın 110. Maddesinde hiç bir bahis olmadığından toplantı karar ve yeter sayısının düzenlendiği 96. maddeye istinaden katılan milletvekillerinin çoğunluğu kuralının işletildiğini de belirtmek de yarar vardır (Gözler, 2000b).

⁴¹ "Yapıcı Güvensizlik Oyu" ülkemizde uygulanmayan bir metottur. Oysaki bu metot uygulandıkça parlamentoda "olumsuz çoğunluklarla" karşılaşma ihtimali azalabilir. Ayrıca yapıcı güvensizlik parlamenterleri uzlaşmaya itebilecek bir uygulamadır. Bu açılarından ülkemizde de hayata geçirilmesi faydalı olabilir. "Olumsuz Çoğunluklar" kavramı ile anlatılmak istenen ise; hükümete karşı güçlerini birleştirebilen ama kendi içlerinde birleşemeyen parlamenterlerden oluşan topluluklardır (Gözler, 2000b).

sistemi mercek altına alınabilir (Yavaşgel, 2004: 130, 135-137). Gün geçtikçe popülerleşen bu seçim sistemi uzlaşmaya yönlendirici, otoriterizme kayışı önleyici etkilerinin yanı sıra büyük partileri kollayan yapısıyla da istikrara katkı sağlayıcı niteliktedir.⁴²

Son bir öneri olarak da Türkiye'nin yaşadığı birçok siyasal krizin altında yatan başlıca faktörün uzlaşmacı siyasal kültür eksikliği olduğu tespitinden hareketle, bu eksiklik doğrultusunda bir takım çalışmaların yapılmasından bahsedilebilir. Parlamenter sistem, başkanlık ve yarı-başkanlıktan herhangi birini anayasal bir sistem olarak ortaya koymak kolaydır. Yine aynı şekilde demokrasinin ilke ve nitelikleri de siyasal sisteme kolaylıkla aktarılabilir. Ancak bu çalışmada da net bir şekilde görüldüğü üzere başta başkanlık olmak üzere demokratik hükümet sistemlerinin etkin ve istikrarlı şekilde işlemesi uzlaşmacı ve çoğulcu nitelikte bir siyasal kültürü gerekli kılmaktadır. Bu sebeple toptancı bir yaklaşımla hükümet sistemi değişikliklerine yönelmekten ziyade, hoşgörü, uzlaşma, çoğulculuk gibi demokratik değerleri siyasal toplumsallaşmaya dâhil etmenin yollarını aramak daha faydalı bir yol olabilir (Yazıcı, 2005: 142).

Bu amaç dâhilinde siyasal davranışların değişmesinde etkili olabilen başlıca faktör konumundaki eğitimden faydalanılabilir. Bilgi toplumundan, teknoloji devriminden sıkça bahsedilen günümüz şartlarında demokratik değerleri içeren eğitim programlarıyla uzlaşma, hoşgörü ve insan hakları toplumsallaşmanın önemli unsurları haline getirilebilir. Bu doğrultuda ilköğretimden itibaren demokrasi ve insan hakları eğitimine ağırlık verilmesi, özellikle de lisans düzeyinde bu yöndeki eğitimin daha da yoğunlaştırılması ve tüm yaş gruplarına hitap

⁴² Seçim sistemi de demokratik siyasallaşma noktasında bir rasyonelleştirme aracı olarak kullanılabilir. Federal Almanya seçim sistemini, totaliterliğe kayışın acı tecrübesinin yaşayan ülkede Hitler döneminde (1933-1945) yaşanan tek parti idaresine tepki olarak, uzlaşmacı ve paylaşımcı bir siyasal hayatı kurumsallaştırmak isteyen bir seçim mühendisliği çalışması olarak da nitelendirmek mümkündür. Almanlar hem nispi temsil hem de çoğunluk yöntemleriyle oyların hesaplanmasını öngören, neticede tek parti iktidarını zorlaştırıp koalisyon hükümetlerine kapıyı açan bir sistem meydana getirmeyi başarmışlardır (Şahin, 2014: 63).

eden hayat boyu öğrenme metotlarının bu bağlamda devreye sokulması faydalı olabilir.⁴³ Bu arada siyasi partilere de demokratik değerlerin ve en önemlisi de toplumsal hoşgörünün taşıyıcısı olma noktasında büyük görevler düştüğü belirtilmelidir. Önemli bir toplumsallaşma aracı olan siyasi partiler aynı zamanda siyasal kültürün yayılması veya değiştirilmesi gibi açılardan da son derece etkili kuruluşlardır (Kapani, 2006: 183). Türk siyasal kültüründeki uzlaşmacılık ve karşılıklı tahammül noktasındaki zayıflığın bilincinde olarak faaliyetlerini sürdürmeleri, özellikle de kutuplaştırıcı politik söylemlerden uzak kalmaları dahi geniş kitlelerin demokratik bir toplumsallaşma yaşamasında etkili olabilir. Gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri ve giderek popülerleşen parti okulları şeklindeki yeni eğitim faaliyetleri, siyasi partileri seçmen ve üyelerinin niteliklerini belirleme açısından daha da etkin bir hale getirmiş durumdadır.

Kaynakça

- AĞIRDİR, B. (2014), " Gerilim, Kamplaşma, Çatışma: Siyasi Uzlaşma Kültürü Olmayınca", *Tarih Dergi*, Sayı: 3, Ağustos, ss. 38-42.
- AKYÜREK, S. ve F. S. KOYDEMİR (2014), *Türkiye'de Etnik, Dini ve Siyasi Kutuplaşma*, BİLGESAM Rapor No: 61, Ankara.
- AY, Ş. (2004), "Türkiye'de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları", *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 77, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/01.htm>, 03.06.2014.
- BİLİR, F. (2013), "Başkanlık ve Yarı Başkanlık Hükümet Sistemlerinin Tanımlanması", *Ankara Strateji Enstitüsü*, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-faruk-bilir/baskanlik-ve-yari-baskanlik-hukümet-sistemlerinin-tanimlanmasi/>, 13.06.2014.
- BECEREN E ve G. KALAĞAN (2007), "Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi: Türkiye'de Uygulanabilirliği Tartışmaları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, Sayı:11, ss.163-181.
- ÇAM, E. (2000), *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul.
- ÇAM, E. (2011), *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, 10. Basım, İstanbul.
- DB (Deutscher Bundestag) (2014a), "Grundgesetz/VI. Die Bundesregi/Artikel 65", https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_06/245136, 08.06.2014.

⁴³ II. Dünya savaşı sonrasında Federal Almanya ve Japonya'da demokrasi ve insan hakları eksenli bir eğitim modeli hayata geçirilmiştir (Kalaycıoğlu, 1995: 65). Buna benzer bir eğitim programı Türkiye için de düşünülebilir.

- DB (Deutscher Bundestag) (2014b), "Grundgesetz/VI. Der Bundespräsident/Artikel 58,59,60", https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_05/245132, 08.06.2014.
- DB (Deutscher Bundestag) (2014c), "Grundgesetz/VI. Die Bundesregi/Artikel 63", https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_06/245136, 08.06.2014.
- DB (Deutscher Bundestag) (2014d), "Grundgesetz/VI. Die Bundesregi/Artikel 67", https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_06/245136, 08.06.2014.
- DEMİR, F. (2014), "Yarı-başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye", *Yaşar Üniversitesi E-dergisi*, ss. 831-876, <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/23-Fevzi-DEM%C4%B0R.pdf>, 09.09.2014.
- ERDOĞAN, M. (2003), *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, 4.Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- EROĞUL, C. (2010a), "1908 Devrimini İzleyen Anayasa Değişiklikleri", *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Ed: S. Akşin, S. Balcı ve B. Ünlü, İş Bankası Yayınları, ss.85-139, <http://psi203.cankaya.edu.tr/uploads/files/Erogul.%20Kanun-u%20Esasi.pdf>, 19.05.2014.
- EROĞUL, C. (2010b), *Çağdaş Devlet Düzenleri*, 7. Baskı, Kırilangıç Yayınevi, Ankara.
- ESMER, Y. (2012), *Türkiye Değerler Atlası 2012*, [http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/ATLAS%20SUNUM%202012%20\(2\).pdf](http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/ATLAS%20SUNUM%202012%20(2).pdf), 28.06.2014.
- GOLDER M. and S. Golder (?), "Parliamentary, Presidential and Semi-Presidential Democracies: Making and Breaking Governments", Pennsylvania State University https://files.nyu.edu/mrg217/public/chapter12_handouts.pdf, 12.07.2014.
- GÖNENÇ, L. (2005), "Türkiye'de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları: Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu", *BAŞKANLIK SİSTEMİ*, Ed: T. Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayını, ss. 1-12, Ankara.
- GÖNENÇ, L. (2007), "Hükümet Sistemi Tartışmalarında Başkanlı Parlamenter Sistem Seçeneği", *Güncel Hukuk*, ss. 39-43, http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/makaleler/baskanli_parlamenter_sistem.pdf, 18.06.2014.
- GÖZLER, K. (2000a), "Kanun-u Esasi (1876)", *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, ss.19-23-43, <http://www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm>, 24.05.2014.
- GÖZLER, K. (2000b), "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm Üzerine Bir Deneme)", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 62, ss. 25-47. <http://www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm>, 08.06.2014.
- GÖZLER, K. (2011), *Anayasa Hukukuna Giriş*, 17. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa
- GÖZLER, K. (2014), "Hükümet Sistemimiz Değişecek mi?", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 118, ss.62-69. www.anayasa.gen.tr/hs-degisecek-mi.htm, 10.08.2014.
- HAKYEMEZ, Y. Ş. (2011), *Yeni Anayasada Türkiye'nin Hükümet Sistemi*, Ed: M. Yılmaz ve Y. Tekin, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) ANALİZ, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Turkiyenin%20Hukümet%20Sistemi.pdf>, 26.06.2014.
- HUNTINGTON, S.P. (2006), *MEDENİYETLER ÇATIŞMASI ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev: M. Turhan ve C. Soydemir, 15. Baskı, Okuyan Us Yayın, İstanbul.
- İNALCIK, H. (2013), *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul.

- KALAYCIOĞLU, E. (1995), "Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, ss. 43-69, Ankara.
- KALAYCIOĞLU, E. (2005), "Başkanlık Rejimi: Türkiye'nin Diktatörlük Tehdiidiyle Sınava", *BAŞKANLIK SİSTEMİ* Ed: T. Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayını, ss. 13-28, Ankara.
- KAPANİ, M. (2006), *Politika Bilimine Giriş*, 18. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- LIJPHART, A. (2006), *Demokrasi Motifleri*, Çev: G. Ayas ve U. Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- MAINWARING S. and M. S. SHUGART (1997), "Juan Linz, Presidentialism and Democracy: Acritical Appraisal", *COMPARATIVE POLITICS*, Vol: 29, Nu: 4, July, pp.449-471. Published by: Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/422014>, 17.07.2014.
- NTVMSNBC, (2007), "Başkanlık İçin Düğmeye Basıldı", <http://www.ntvmsnbc.com/id/25395343>, 028.05.2014.
- ONAR, E. (2005), "Türkiye'nin Başkanlık ya da Yarı-başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi midir?", *Başkanlık Sistemi*, Ed: T. Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayını, ss.71-104, Ankara.
- ÖĞÜN, S. S. (2000), *Türk Politik Kültürü*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- ÖZBUDUN, E. (2005), "Başkanlık Sistemi Tartışmaları", *BAŞKANLIK İSTEMİ*, Ed: T. Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayın No: 77, ss. 105-111, Ankara.
- ÖZBUDUN, E. (2007), *ÇAĞDAŞ TÜRK POLİTİKASI*, Çev: A. R. Usul, Doğan Egmont Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- ÖZBUDUN, E. (2013), "Hükümet Sistemi Tartışmaları", *YENİ TÜRKİYE (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı)*, Sayı: 51, ss. 205-213, Ankara.
- PARLAK, D. (2008), "Türk Siyasal Kültürü: Halksız Siyaset", *Birikim*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=443>, 12.05.2014.
- RIIGS, F. (1992), "Presidentialism: A Problematic Regime Type". *Parliamentary versus Presidential Government*, Ed: Arend Lijphart, Oxford, New York, Oxford Univ. Press, ss. 216-222.
- SARIBAY, A. Y. (1996), *Siyasal Sosyoloji*, 3. Baskı, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.
- SARIBAY, A. Y. (2001), *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş. (1997), "Siyasal Kültürün Kavramlaştırılmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 2 (Güz), ss. 249- 266.
- ŞAHİN, K. (2011), "Egemenlikteki Dönüşüm, Reel Egemenlik ve Türkiye", *Türk Yurdu*, Cilt 3, Sayı 291, ss.199-203.
- ŞAHİN, K. (2014), "Federal Almanya’daki 22 Eylül 2013 Genel Seçimlerinin Siyasi Sonuçlarına Yönelik Türkiye ve AB Eksenli Bir Değerlendirme", *Bilgi*, Sayı: 28, ss. 57-85.
- TBMM (2014a), "Teşkilatı Esasiye Kanunu 1921", <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>, 16.06.2014.
- TBMM (2014b), "1924 Anayasası", <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, 16.06.2014.
- TBMM (2014c), "1961 Anayasası", <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, 17.06.2014.
- TURAN, İ. (2005), "Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özlem", *BAŞKANLIK SİSTEMİ*, Ed: T. Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayını, ss. 112-124. Ankara.

- TÜRKÖNE, M. (2007a), "Siyasal Sistemler", *SİYASET*, Ed: Mümtaz'er Türköne, 6. Baskı, ss. 147-185. Lotus Yayınevi, Ankara
- TÜRKÖNE, M. (2007b), "Siyasi Kültür", *SİYASET*, Ed: Mümtaz'er Türköne, 6. Baskı, ss. 221-252. Lotus Yayınevi, Ankara
- TÜRKÖNE, M. (2007c), "Siyasi Partiler", *SİYASET*, Ed: Mümtaz'er Türköne, 6. Baskı, ss. 253-293. Lotus Yayınevi, Ankara
- ULUŞAHİN, N. (2003), "Demokratik Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılmasında Farklı Bir Yaklaşım: "Yarı-Başkanlık" tan "İki Başlı Yürütme" Yapılanmasına", Cilt: 52, Sayı: 2, ss. 199-233
- VALENZUELA, A. (2004), "Latin American Presidencies Interrupted.", *Journal of Democracy*, Volume 15, Number 4, October, pp.5-19, <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Valenzuela-15-4.pdf>, 11.06.2014
- YAVAŞGEL, E. (2004), *Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durumu*, Nobel Yayın, Ankara.
- YAVUZ, B. (2007), "Çeşitli Parlamenter Hükümet Sistemi Uygulamalarında ve Türkiye'de Başbakanın Göreve Gelmesi.", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1-2, ss. 1219-1243.
- YAZICI, S. (2005), "Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme", *BAŞKANLIK SİSTEMİ*, Ed: T. Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayını, ss. 125-142. Ankara.
- YÜCEL, B. (2003), "Yarı-Başkanlık Sisteminin Hükümet Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Fransa Modeli ve Komünizm Sonrası Polonya", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 4, ss. 335-368, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2551.pdf>, 28.05.2014.